

STADSARCHEOLOGIE GENT

Gent, Koning Willem I-kaai - Steendam

24 januari 2023

Eindrapport

2021C261 (Werfbegeleiding)

gent:

Colofon

Stad Gent

Departement Stedelijke Ontwikkeling – Dienst Stadsarcheologie en Monumentenzorg – Team Stadsarcheologie

Publicatiedatum

24 januari 2023

Auteurs

Marie-Anne Bru, Geert Vermeiren & Daphné Veraart

Contact

Marie-Anne Bru

Marie-Anne.Bru@stad.gent

<https://stad.gent/nl/cultuur-sport-vrije-tijd/cultuur/stadsarcheologie>

Postadres

Stad Gent – Dienst Stadsarcheologie en Monumentenzorg

Stadhuis, Botermarkt 1, 9000 Gent

Bezoekadres

Dulle-Grietlaan 12, 9050 Gentbrugge

Tel. 09 266 57 90

Inhoud

1. ALGEMENE BESCHRIJVING	7
1.1. Administratieve gegevens	7
1.2. Onderzoeksopdracht	8
1.3. Geplande ingrepen en daaraan gekoppelde randvoorwaarden	10
1.4. Situering	11
1.5. Archeologische voorkennis	14
1.6. Onderzoeksvragen	15
1.7. Werkwijze en onderzoeksstrategie	16
1.7.1. Beschrijving en motivering onderzoeksstrategie	16
1.7.2. Afwijkingen ten opzicht van het programma van maatregelen	18
1.7.3. Organisatie van het vooronderzoek met ingreep in de bodem en de werfbegeleiding	18
1.7.4. Selectiekeuze vondsten	19
1.7.5. Selectiekeuze staalname	19
1.7.6. Specialisten	20
2. ASSESSMENTRAPPORT	21
2.1. Methoden, technieken en criteria	21
2.2. Observaties en registraties	21
2.2.1. Assessment sporen, spoorcombinaties en archeologische structuren	21
2.2.1.1. Allesporenplan	21
2.2.1.2. Stratigrafie algemeen	23
2.2.1.3. Doornikse kalksteen	24
<i>a. Vooronderzoek met ingreep in de bodem (Zone 4, Werkput 5):</i>	
<i>b. Werfbegeleiding (WP1):</i>	
2.2.1.4. Baksteen	27
<i>a. Vooronderzoek met ingreep in de bodem (Zone 4, Werkput 5):</i>	
<i>b. Werfbegeleiding (WP1):</i>	
2.2.2. Assessment vondsten	33
2.2.2.1. Aardewerk en bouwaardewerk	34
2.2.2.2. Glas	36
2.2.2.3. Metaal	36
2.2.2.4. Dierlijke resten	36
2.2.3. Assessment stalen	37
2.2.4. Assessment conservatie	37
2.2.5. Assessment archeologische site	37

2.3. Potentieel op kennisvermeerdering en verder wetenschappelijk onderzoek	39
2.4. Bepaling onderzoekskader	39
2.4.1. Onderzoeksvragen	39
2.4.2. Verwerkingsstrategie	39
2.4.3. Conservatiestrategie	40
2.4.4. Onderzoeksvragen bij vervolgonderzoek	40
3. INTERPRETATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE	41
3.1. Landschappelijk, historisch, cartografisch en archeologisch kader	41
3.1.1. Landschappelijk kader	41
3.1.1.1. Topografie en hydrografie	41
3.1.1.2. Geologie	43
3.1.1.3. Bodem	46
3.1.2. Historisch kader	46
3.1.3. Cartografisch en iconografisch kader	48
3.1.4. Archeologisch kader	57
3.2. Bodem	60
3.2.1. Bodemgenese	60
3.2.2. Bodembewaring	61
3.2.3. Effecten op bewaring archeologische site/artefacten	62
3.2.4. Referentiebodems op gekende archeologische sites	62
3.2.4.1. Vooronderzoek met ingreep in de bodem Cluster Baudelohof	62
3.2.4.2. Sites in de nabije omgeving	66
3.3. Beschrijving van de archeologische site	67
3.3.1.1. De Sint-Jorispoort	67
3.3.1.2. Het verdwenen bouwblok	72
3.4. Beschrijving van het bestand aan culturele en natuurwetenschappelijke vondsten	79
3.5. Datering en interpretatie van de site	79
3.5.1. Relatieve datering op basis van sporen- en vondstenbestand	79
3.5.1.1. Sint-Jorispoort:	79
3.5.1.2. Verdwenen bouwblok	80
3.5.2. Absolute datering op basis van vondsten	81
3.5.3. Absolute datering op basis van natuurwetenschappelijke dateringstechnieken	81
3.5.4. Absolute datering op basis van historische bronnen	81
3.5.4.1. Sint-Jorispoort	81
3.5.4.2. Verdwenen bouwblok	83
3.5.5. Tafonomische opbouw en formatie van de archeologische site	84
3.6. Synthese	85
3.6.1. Interpretatie van de site	85

3.6.2. Confrontatie met eerder uitgevoerd archeologisch onderzoek	86
3.6.3. Verwachting archeologisch erfgoed op het terrein	86
3.6.4. Belang en betekenis van de archeologische site in een ruimere context	87
3.7. Beantwoording onderzoeksvragen	87
3.8. Samenvatting (gespecialiseerd publiek)	89
3.9. Samenvatting (niet gespecialiseerd publiek)	90
4. Bibliografie	92
5. Figurenlijst	94
6. Bewaring en deponering	99
7. Bijlagen	100
7.1. Dagrapporten	100
7.2. Sporenlijst	100
7.3. Spoorformulier	100
7.4. Vondstenlijst	100
7.5. Plannenlijst	100
7.6. Fotolijst	100

1. ALGEMENE BESCHRIJVING

1.1. Administratieve gegevens

Erkende archeoloog	Marie-Anne Bru, OE/ERK/Archeoloog/2015/00012
Auteurs	Marie-Anne Bru, Geert Vermeiren & Daphné Veraart
Projectcode	2017I150 (archeologienota https://loket.onroerendergoed.be/archeologie/notas/notas/4852); 2017L216 (uitgesteld vooronderzoek met ingreep in de bodem, nota https://loket.onroerendergoed.be/archeologie/notas/notas/7176); 2021C261 (werfbegeleiding)
Locatie	Oost-Vlaanderen, Gent, Koning Willem I-kaai, Steendam
Kadaster	Afdeling 2, Sectie B, openbaar domein
Bescherming	geen
Coördinaten	(105352.286931,194287.530559); (105364.506460,194296.68511)
Oppervlakte plangebied	36,36 m ²
Oppervlakte opgravingszone	36,36 m ²
Uitgevoerde onderzoeksmethoden	Bureauonderzoek (2017I150); uitgesteld vooronderzoek met ingreep in de bodem (proefputten) (2017L216); werfbegeleiding (2021C261).
Betrokken actoren	Marie-Anne Bru (erkend archeoloog, veldwerkleider), Geert Vermeiren (erkend archeoloog, archeoloog-assistent), Daphné Veraart (erkend archeoloog, archeoloog-assistent, verantwoordelijke plannen), Peter Steurbaut (terreintechnicus en historisch kaartmateriaal), Amor Mahfoudhi (opgraver), Glenn Westelinck (opgraver) en Nizam Khan (opgraver), Maarten Berkens (depotarcheoloog en materiaalverwerking).
Begin- en einddatum veldwerk	8/04/2021
Wettelijk depotnummer	D/2021/0341/10

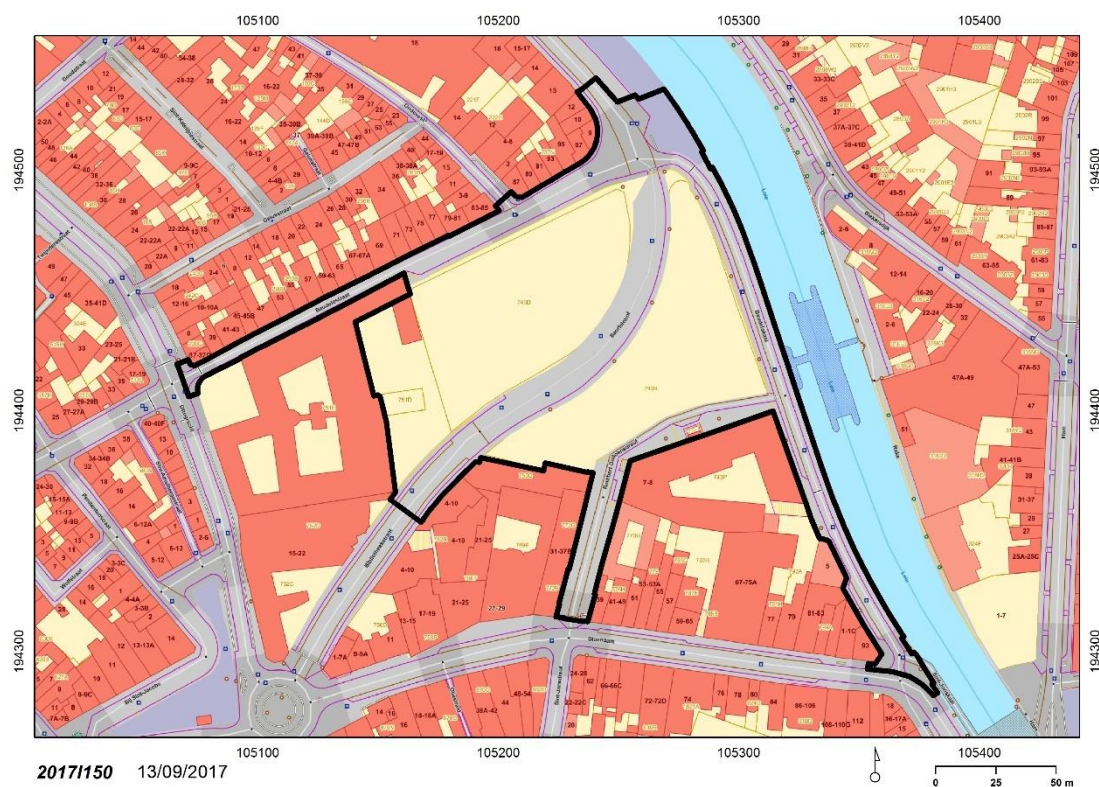
1.2. Onderzoeksopdracht

Aanleiding van de werfbegeleiding is de aansluiting van de nieuw te leggen riolering in de Koning Willem I-kaai met de bestaande riolering in de Steendam. De werfbegeleiding had de bedoeling om de resultaten van het eerder uitgevoerde bureauonderzoek en het uitgestelde vooronderzoek in de vorm van proefputten eventueel verder aan te vullen tijdens de werken.

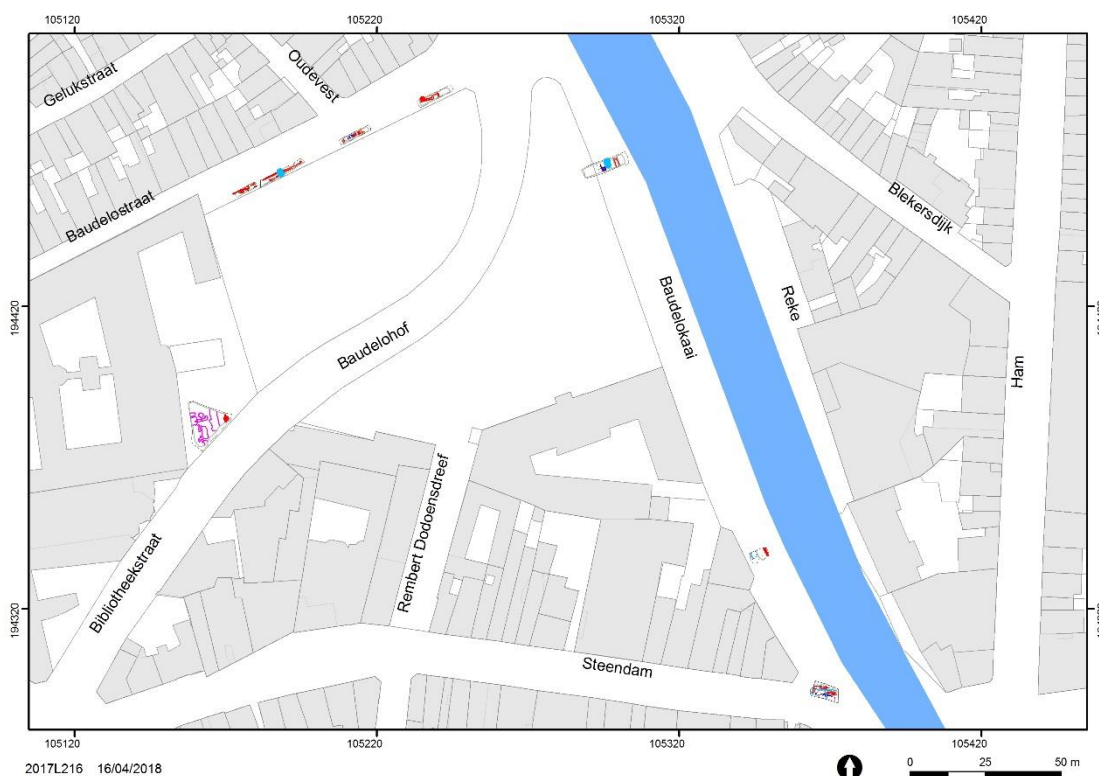
Deze werken waren onderdeel van het nieuwe ontwerp voor de volledige cluster van het Baudelopark, waarvoor een archeologienota noodzakelijk was bij de omgevingsvergunningsaanvraag. Dit ca. 2,2 ha groot gebied bestaat uit de Baudelostraat, van Ottogracht tot Baudelokaai; de Baudelokaai (nu Koning Willem I-kaai) van Baudelostraat tot Steendam, de huidige Baudelohof, de Rembert Dodoensdreef en een deel van de Bibliotheekstraat tot aan de oostgevel van het huidige Secundair Kunstinstituut aan de Ottogracht.

De archeologienota (2017I150) bestond uit een bureaustudie en bepaalde in het programma van maatregelen een uitgesteld vooronderzoek in de vorm van proefputten in 4 onderzoekzones (grens Baudelostraat-Baudelopark; een deel van de Bibliotheekstraat; de kaaimuren; de Baudelokaai (nu Koning Willem I-kaai) binnen het projectgebied (2017L216). Enkel in de zone ter hoogte van het kruispunt Koning Willem I-kaai - Steendam, werd een vervolgonderzoek voorgesteld in de vorm van een werfbegeleiding (2021C261).

Het projectgebied kenmerkt zich door een tot in het begin van de 20ste eeuw bestaand bouwblok langs de as van de Steendam, een voormalige dijkweg die zeker teruggaat tot de 13de eeuw. Op het Panoramisch Gezicht op Gent (1534) en jonger kaartmateriaal staat in het verlengde van deze dijkweg de Sint-Jorispoort afgebeeld, waarover historische bronnen zijn bewaard. Op basis van het vooronderzoek, waarbij een deel van de funderingen was aangesneden, en de plannen voor de riolering, was het niet mogelijk uit te sluiten of er nog archeologisch potentieel zou aangesneden worden bij de doorsteek Steendam - Koning Willem I-kaai.

Figuur 1: Situering projectgebied van de oorspronkelijke archeologienota op de GRB basiskaart. Het hoofdonderwerp van dit rapport is het kruispunt Baudelokaai (nu Koning Willem I-kaai) met de Steendam (AGIV GRB Basiskaart & Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

Figuur 2: Overzichtplan van het uitgesteld archeologisch vooronderzoek (proefputten) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

In dit eindverslag worden de resultaten van de werfbegeleiding gekoppeld aan de resultaten van het bureauonderzoek en het uitgestelde vooronderzoek met ingreep in de bodem.

1.3. Geplande ingrepen en daaraan gekoppelde randvoorwaarden¹

Ter hoogte van de Koning Willem I-kaai zou het gemengde rioolsysteem, dat rechtstreeks loost in de Leie, vervangen worden door een gescheiden rioolstelsel. De nieuwe DWA wordt aangesloten op de bestaande in de Steendam en het bestaande lozingspunt zal dienst doen voor de afvoer van regenwater. Dit impliceert verstoringen in het bodemarchief tot ca. 2,5 m diep. Bovengronds wordt de Koning Willem I-kaai heringericht als woonerf met een groene berm.

Tijdens het uitgesteld vooronderzoek met ingreep in de bodem in de vorm van proefputten werden in Zone 4 (Koning Willem I-kaai) 2 werkputten aangelegd (Werkput 4 en Werkput 5).

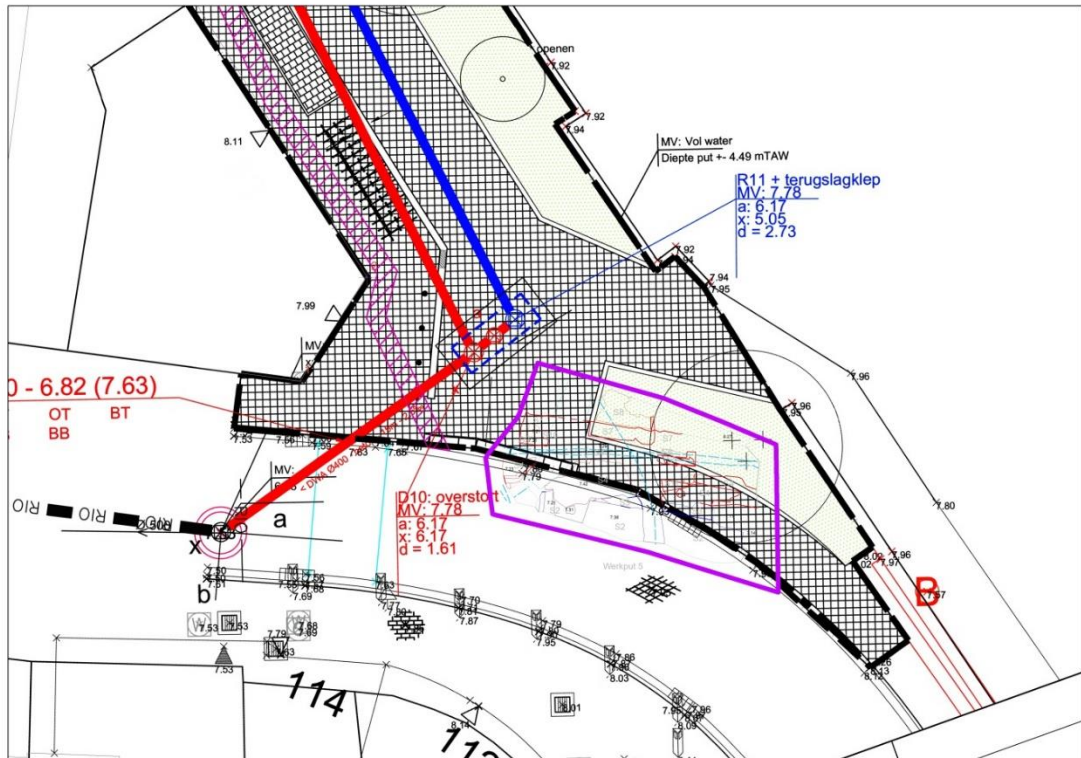
In Zone 4, Werkput 4 werden enkel puinpakketten vastgesteld en verstoringen door nutsleidingen. De geplande riolering zou geen sporen van vroegere bewoning vernietigen aangezien de bodem hier reeds volledig doorwoeld is bij eerdere grootschalige nutswerken en de aanleg van de kaai.

In Zone 4, Werkput 5 werden net onder de huidige straatafwerking de restanten aangetroffen van wat de middeleeuwse Sint-Jorispoort moet geweest zijn én de 16de/17de-eeuwse huizenrij die hier tegenaan is gebouwd. Naar het noorden toe leek alles vernietigd bij de aanleg van de huidige Koning Willem I-kaai. De zuidelijke begrenzing van het natuurstenen massief leek te verdwijnen onder de huidige Steendam. De Steendam zelf is enkele jaren geleden zelf onder handen genomen met de vernieuwing van de riolering en de bestrating. De vraag was of, bij de geplande aansluiting van de nieuw te plaatsen riolering in de Koning Willem I-kaai met de Steendam, nog de zuidzijde van de torenfundering kon geregistreerd worden.

De aansluiting van de riolering Steendam - Koning Willem I-kaai werd archeologisch opgevolgd in een werfbegeleiding om aldus een antwoord te bieden op de onderzoeksvragen die niet door een bureauonderzoek konden opgelost worden.

Zowel het veldwerk als de verwerking en rapportage van de hierboven beschreven methodes gebeurden zoals beschreven in de Code van Goede Praktijk. Het onderzoeksdoel is succesvol bereikt indien de vraagstelling kan beantwoord worden.

¹ Er zal in dit rapport vaak verwezen worden naar de oorspronkelijke archeologienota (2017I150) en het uitgestelde vooronderzoek met ingreep in de bodem in de vorm van proefputten (2017L216).

Figuur 3: Projectie van Werkput 5 van het uitgestelde vooronderzoek (paars) op de geplande rioleringsaansluiting met de Steendam (rode lijn) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

1.4. Situering

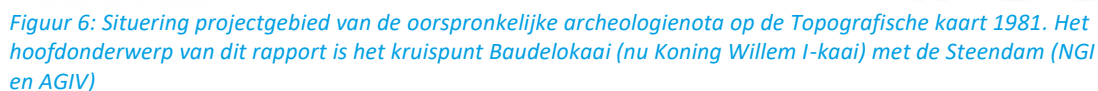
De projectzone Koning Willem I-kaai - Steendam (kad. afdeling 2, sectie B, openbaar domein) bevindt zich in het noordoosten van het historische centrum van Gent, binnen de voormalige Waterwijk.

Figuur 4: Situering projectzone van de oorspronkelijke archeologienota op de orthofoto van 2015. Het hoofdonderwerp van dit rapport is het kruispunt Baudelokaai (nu Koning Willem I-kaai) met de Steendam (Eurosense Belfotop & Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

Figuur 5: Situering projectgebied van de oorspronkelijke archeologienota op het hedendaags kadaster. Het hoofdonderwerp van dit rapport is het kruispunt Baudelokaai (nu Koning Willem I-kaai) met de Steendam (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

1.5. Archeologische voorkennis

Het project Baudelopark en omgeving situeert zich in een historisch/archeologisch belangrijke zone, doch de mogelijkheid was er dat het ging om een grotendeels verstoord bodemarchief. Tijdens het uitgesteld vooronderzoek met ingreep in de bodem kon dit ook vastgesteld worden.

Het projectgebied situeert zich in de Gentse Waterwijk, een deel dat in 1213 onderdeel werd van de stad Gent, in een zone die landschappelijk gekenmerkt werd door de loop van de Leie, haar diverse grachten en de latere gekanaliseerde vaardekens. De Baudelohof kenmerkt zich qua historiek door een voormalige abdijtuin die later onderdeel werd van een plantentuin voordat het een publiek park werd. De strook langs de Baudelostraat kent op cartografische bronnen, vertrekkende van het Panoramisch Gezicht op Gent, 1534, bebouwing aan weerszijden. De Waterwijk ten noorden van de Baudelostraat werd op het einde van de 13de en in het begin van de 14de eeuw door de stad in kleine cijnspercelen verdeeld waardoor een dichte bebouwing ontstond.

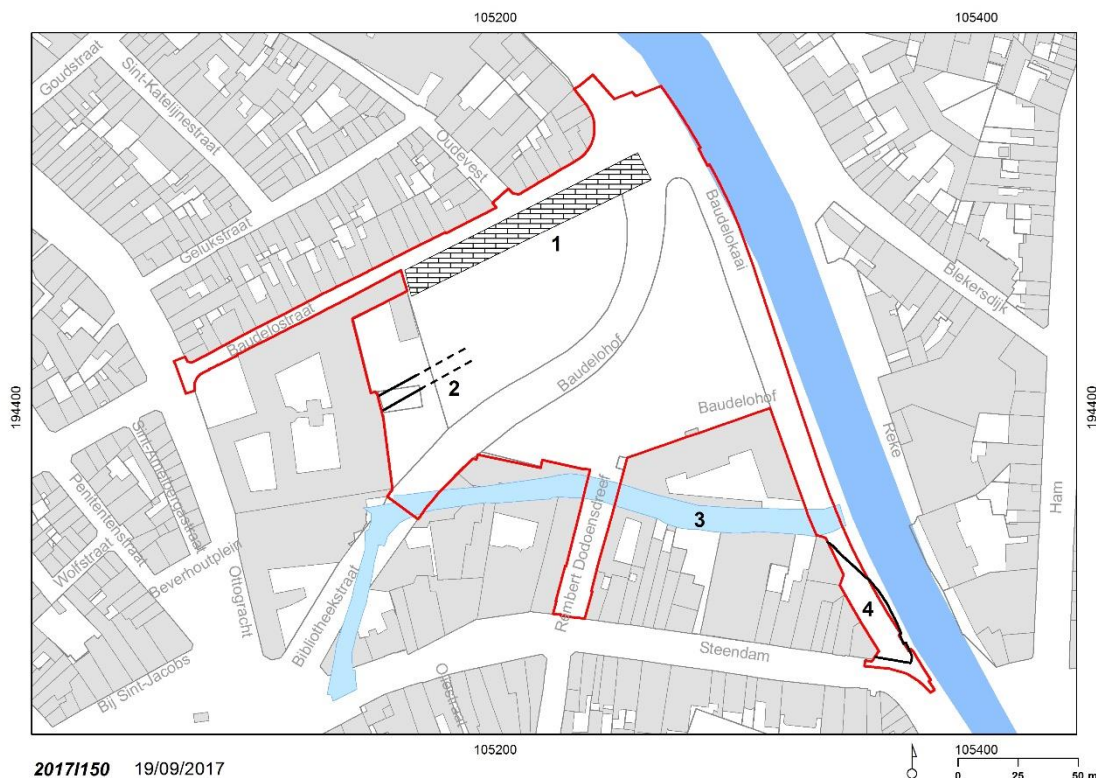
Over het terrein van het Baudelopark liepen in het verleden twee voormalige grachten van de Leie die later een gekanaliseerd verloop kenden om in de 17de eeuw overwelfd en op het einde van de 19de-begin 20ste eeuw gedempt te worden. De precieze loop van het Baudelovaardeken op het projectgebied is niet gekend, op het deel na dat bij archeologisch onderzoek in 2014² aan het licht kwam en later is overbouwd door één van de vleugels van de abdij. In de voormalige Bibliotheekstraat zijn in het verleden de kaaimuren aangesneden van wat ooit de Sint-Jansgracht is geweest, één van de gekanaliseerde Leie-armen tussen Steendam en Waterwijk.

De Steendam, een oorspronkelijke landweg die zeker teruggaat tot de 13de eeuw, kent volgens het reeds uitgevoerde archeologische onderzoek aan de Bibliotheekstraat³ zeker bebouwing vanaf de 14de eeuw. Op de gekende iconografie gaat de bewoning steeds om huizen langs de straat met open achtererven. Op de 19de-eeuwse kadasterplannen is dit bouwblok ondertussen dichtgegroeid. In het verlengde van de Steendam stond de oorspronkelijke brug over de Leie voorafgegaan door de Sint-Jorispoort, onderdeel van de vooruitgeschoven 12de-eeuwse omwalling. Van deze poort zijn enkele 16de-eeuwse afbeeldingen gekend. Tijdens het uitgestelde vooronderzoek met ingreep in de bodem in de vorm van proefputten werd een deel van de fundering van deze poort aangesneden.

Het is op basis van de vaststellingen in deze laatste zone (kruispunt Koning Willem I-kaai - Steendam) dat de locatie is opgenomen in een werfbegeleiding 2021C261.

² BRU, M.A., VERMEIREN, G. & STEURBAUT, P., *Archeologisch onderzoek in de Ottogracht 4, Gent (OVL)*, in: *Archaeologia Mediaevalis*, Gent, 2015, p. 74-76.

³ BERKERS, M., DE SMET, G. & STOOPS, G., *Steendam: laatmiddeleeuwse pottenbakkersvondsten*, in: *Archeologisch onderzoek in Gent 2002-2011, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 5)*, Gent, 2011, p. 151-168; VAN REMOORTER, O., SCHELLENS, S. & VANOVERBEKE, R., *Archeologische opgraving, Gent-Bibliotheekstraat, (BAAC Vlaanderen, Rapport nr. 210)*, Gent, 2016.

Figuur 8: Syntheseplan op basis van het bureauonderzoek met 1) de locatie van de bewoning langsheen de Baudelofstraat op basis van het Primitief Kadaster; 2) het opgegraven Baudelovaardeken en zijn richting op de speelplaats van de school; 3) de loop van de Sint-Jansgracht op basis van het Primitief Kadaster; 4) het verdwenen deel van het bouwblok langs de Steendam met in het zuiden van dit deel de Sint-Jorispoort (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

1.6. Onderzoeksvragen

Bij het uitgestelde vooronderzoek met ingreep in de bodem werden volgende (niet-limitatieve) onderzoeksvragen opgesteld voor het volledige projectgebied (4 zones)⁴:

- > Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologische potentieel van het terrein?
- > Wat is de historiek van de Baudelo-abdij waarvan de Baudelohof onderdeel was?
- > Wat is de landschapshistoriek van het terrein, dit in functie van het voornamelijk in gebruik zijn als tuin/park?
- > Wat is de kennis over de verschillende grachten die de Waterwijk kenmerkten?
- > Wat is de kennis over het bouwblok ingesloten door de Steendam en de Sint-Jansgracht en nu ingenomen door de Baudelokaai?
- > Zijn er restanten van het afgebroken bouwblok bewaard aan de Steendam?
- > Zijn er verschillende fasen te onderscheiden in de bewoning?
- > In welke periode moeten deze fasen gesitueerd worden?
- > Wat is de kennis over de op het Panoramisch Gezicht van Gent (1534) afgebeelde stadspoort over de Leie, op het einde van de Steendam?

⁴ Deze onderzoeksvragen werden beantwoord in BRU, M.A., *Nota Bibliotheekstraat, Baudelohof, Gent*, 2018; <https://loket.onroerendergoed.be/archeologie/notas/notas/7176>.

- > Kan de Sint-Jorispoort gelokaliseerd worden?
- > Wat is de aard, omvang, datering, en conservatie van de aangetroffen archeologische resten?
- > Hoe is de opbouw van de chronologie van de aanwezige archeologische resten?
- > Sluiten de sporen aan bij de resultaten van onderzoek in de omgeving en de data van de CAI en de kennis van Stadsarcheologie Gent?
- > Hoe kaderen de resultaten van dit onderzoek binnen onze kennis van de stadsgeschiedenis/stadsontwikkeling van Gent?
- > Wat is de impact van de geplande werken?

Het programma van maatregelen voor de werfbegeleiding (zone 4) omvatte volgende (niet limitatieve) vragen:

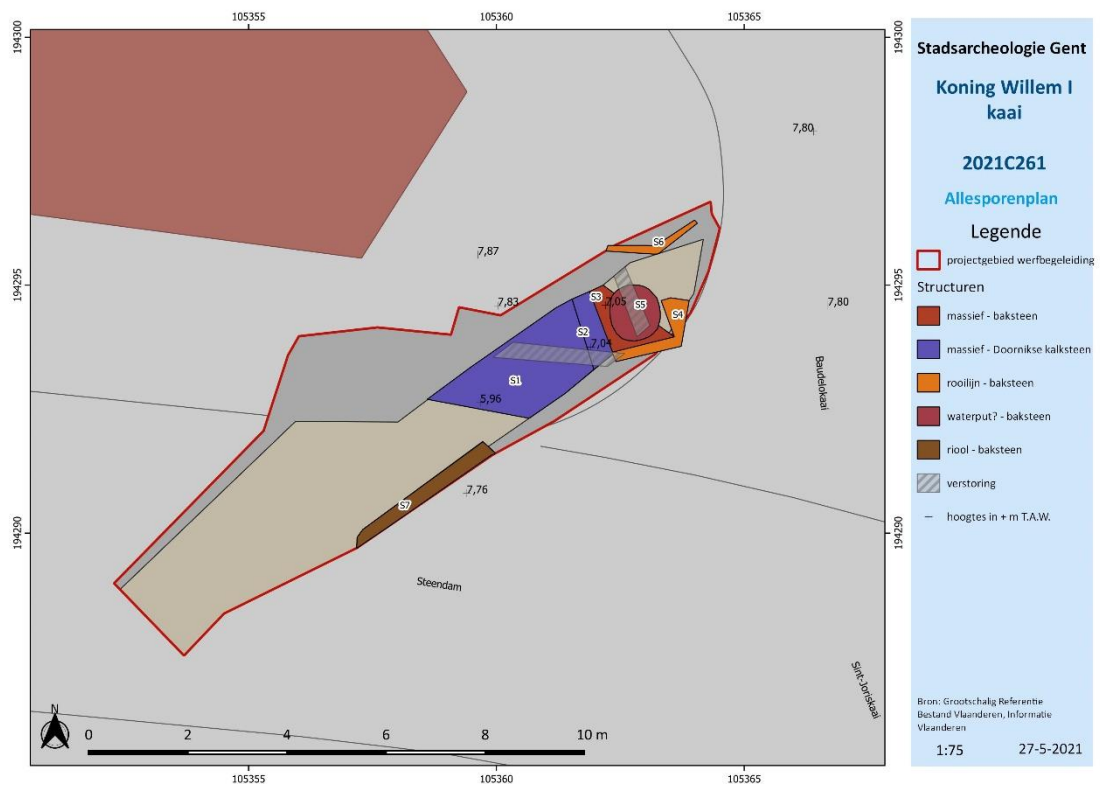
- > Kan de Sint-Jorispoort verder afgebakend worden?
- > Wat was de vorm en hoe was de doorgang van deze poort?
- > Kunnen er verschillende fases onderscheiden worden?

1.7. Werkwijze en onderzoeksstrategie

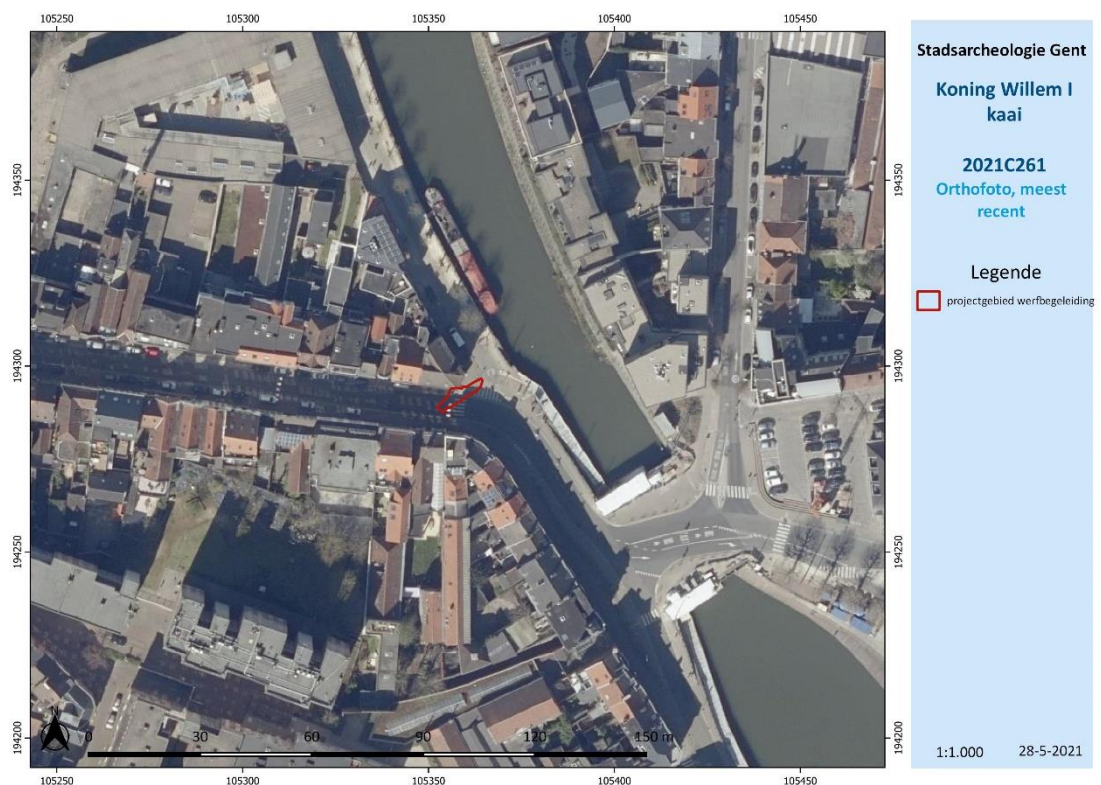
1.7.1. Beschrijving en motivering onderzoeksstrategie

Op basis van het bureauonderzoek en het uitgestelde vooronderzoek met ingreep in de bodem kon niet uitgesloten worden dat er geen archeologische relictten zouden aangesneden worden bij de aanleg van de aansluitende riolering Koning Willem I-kaai - Steendam en werd in het programma van maatregelen van de nota een werfbegeleiding opgelegd voor dit tracé. Het onderzoek diende uitgevoerd te worden volgens de bepalingen in de Code van Goede Praktijk en de voorwaarden opgenomen in het programma van maatregelen horende bij de nota. De erkende archeoloog kon enkel mits gefundeerde motivatie afwijken van sommige van deze bepalingen en voorwaarden.

Het traject van de aansluiting van de riolering Koning Willem I-kaai - Steendam werd archeologisch begeleid. Hierbij werd enkel het tracé van de nieuwe buis vrijgelegd en dit tot op de noodzakelijke diepte voor deze riolering. Alle registraties gebeurden binnen het gabarit van deze rioleringsbuis.

Figuur 9: Allesporenplan van het traject van de werfbegeleiding (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

Figuur 10: Projectie van de werfbegeleiding op de meest recente orthofoto (Eurosense Belfotop & Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

1.7.2. Afwijkingen ten opzicht van het programma van maatregelen

Er waren geen afwijkingen ten opzichte van het voorgestelde programma van maatregelen.

1.7.3. Organisatie van het vooronderzoek met ingreep in de bodem en de werfbegeleiding

Het vooronderzoek met ingreep in de bodem (2017L216) gebeurde van 22 tot 23 februari 2018. Het terreinwerk werd uitgevoerd door Marie-Anne Bru (archeoloog-veldwerkleider), Geert Vermeiren (archeoloog-assistent), Peter Steurbaut (terreintechnicus en verantwoordelijk voor het historisch kaartenmateriaal), Amor Mahfoudhi, Glenn Westelinck en Nizam Khan (opgravers) en Hilde Bauwens (landmeter bij de Stad Gent). Het assessment van het vondstmateriaal werd uitgevoerd door Maarten Berkens (archeoloog en depotverantwoordelijke).

De aannemer De Roeck-Teugels stond in voor het mechanisch afgraven met een graafmachine met platte graafbak van 1,80 m en een kleiner model voor op de moeilijk toegankelijke plaatsen (leidingen).

De bodem werd afgegraven tot op het eerste relevante archeologische niveau. Dit gebeurde steeds onder begeleiding van een archeoloog. Het grondvlak werd opgeschoond en een referentieprofiel werd schoongemaakt, gefotografeerd en indien van toepassing ingetekend op een schaal van 1:20. Alle vondsten werden gerecupereerd. Het digitaal inmeten en het bepalen van de hoogte werd gedaan door middel van een total station. Alle vondsten werden gerecupereerd.

Figuur 11: Sfeerbeeld Vooronderzoek Zone 4, Werkput 5 (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

De werfbegeleiding gebeurde op 8 april 2021. Het terreinwerk werd uitgevoerd door Marie-Anne Bru (archeoloog-veldwerkleider), Geert Vermeiren (archeoloog-assistent), Daphné Veraart (archeoloog-assistent en verantwoordelijk voor de digitale plannen) en Peter Steurbaut (terreintechnicus en verantwoordelijk voor het historisch kaartenmateriaal).

De aannemer Persyn stond in voor het mechanisch uitgraven in functie van de rioleringswerken.

De bodem werd afgegraven tot op het niveau van de te plaatsen rioleringsbuis. Dit gebeurde steeds onder begeleiding van een archeoloog. Aangezien het volledige tracé door restanten van muren en massieven ging, konden het grondvlak en de profielen niet opgeschoond worden.

De registratie van de sporen werd gedaan aan de hand van een combinatie van fotogrammetrische registraties en het gebruik van een RTK-GNSS.

Figuur 12: Sfeerbeeld Werfbegeleiding (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

1.7.4. Selectiekeuze vondsten

Tijdens het vooronderzoek werden vondsten in verschillende materiaalsoorten aangetroffen: aardewerk, bouwaardewerk of grof ceramische materieel, glas, metaal en dierlijke resten. Al het materiaal is verzameld tijdens het mechanisch aanleggen van de werkputten. Dit was eerder beperkt in hoeveelheid.

Tijdens de werfbegeleiding werden geen vondsten verzameld.

1.7.5. Selectiekeuze staalname

Tijdens het vooronderzoek en de werfbegeleiding werden geen stalen verzameld.

1.7.6. Specialisten

Er werden geen specialisten geraadpleegd.

2. ASSESSMENTRAPPORT⁵

In dit assessmentrapport wordt alle beschikbare en van nut zijnde informatie uit het bureauonderzoek, het uitgesteld vooronderzoek met ingreep in de bodem en de werfbegeleiding samengebracht. Deze informatie dient als basis voor een gemotiveerde archeologische kijk op de eventueel aanwezige archeologische erfgoedwaarden en de uit te voeren acties.

2.1. Methoden, technieken en criteria

Alle sporen en vondsten zijn beschreven en geregistreerd zoals omschreven in de Code van Goede Praktijk. Op basis hiervan werd een assessment van de vondsten, conservatie, sporen, spoorcombinaties en archeologische structuren en de site in zijn geheel uitgevoerd door de veldwerkleider, de assistent-archeologen en de depotarcheoloog. De diverse methoden, technieken en criteria worden in de volgende deelhoofdstukken verder omschreven.

2.2. Observaties en registraties

2.2.1. Assessment sporen, spoorcombinaties en archeologische structuren

2.2.1.1. Allesporenplan

De sporen werden digitaal (foto's en tekening) met behulp van een GNSS-RTK toestel geregistreerd. Er werd tijdens beide fasen (vooronderzoek en werfbegeleiding) slechts één archeologisch vlak geregistreerd.

In totaal werden 18 spoornummers uitgedeeld. Recente sporen werden buiten beschouwing gelaten en versmeten materiaal bij het mechanisch uitgraven werd in bulk verzameld.

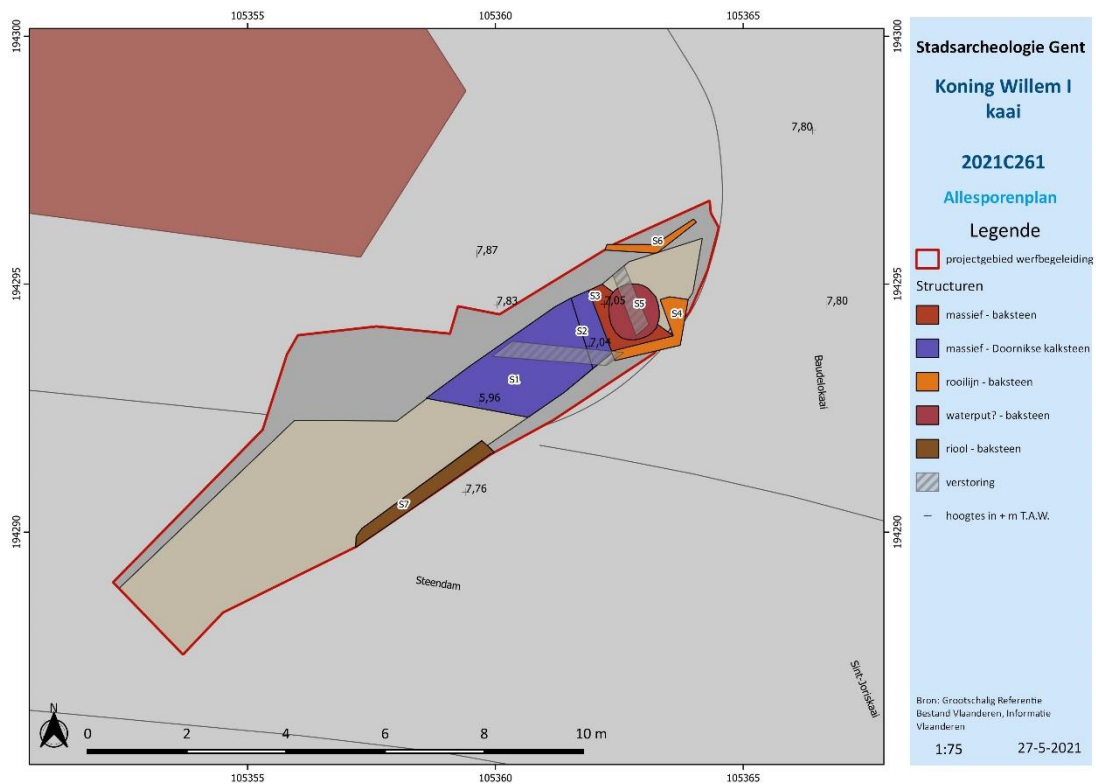
Tijdens het vooronderzoek met ingreep in de bodem (Zone 4, Werkput 5) werden 11 spoornummers uitgedeeld (S1-S11). De meeste sporen hadden te maken met muren in Doornikse kalksteen (S2, S3) of relictten in baksteen (S4-S11). S1 werd gegeven aan het materiaal dat verzameld werd uit de omgevende puinpakketten.

⁵ Gezien dit een rapport is dat de resultaten van een uitgesteld vooronderzoek met ingreep in de bodem in de vorm van proefputten samenvoegt met de beperkte aanvullingen uit een werfbegeleiding, bestaat dit assessmentrapport hoofdzakelijk uit de resultaten die reeds geformuleerd werden in een eerdere nota.

Figuur 13: Allesporenplan, vooronderzoek (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

Tijdens de werfbegeleiding (WP1) werden 7 spoornummers uitgedeeld waarvan een deel overeenkomt met sporen uit het vooronderzoek.

Figuur 14: Allesporenplan, werfbegeleiding (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

Bij de vondsten uit S1 (vooronderzoek Zone 4, Werkput 5) konden 4 grote vondstcategorieën (aardewerk en bouwaardewerk; glas; metaal; dierlijke resten) gemaakt worden die voornamelijk in de 17de tot 19de eeuw kunnen geplaatst worden.

2.2.1.2. Stratigrafie algemeen

De bewaarde stratigrafie ter hoogte van het kruispunt Koning Willem I-kaai - Steendam (Zone 4, Werkput 5) was - net zoals ter hoogte van de andere zones van het vooronderzoek met ingreep in de bodem - er één van een opeenvolging van puinpakketten en egalisatie voor het huidige straatniveau. Deze puinpakketten zijn waarschijnlijk in verband te brengen met de afbraak van het huizenblok in de 19de eeuw. De moederbodem werd niet bereikt.

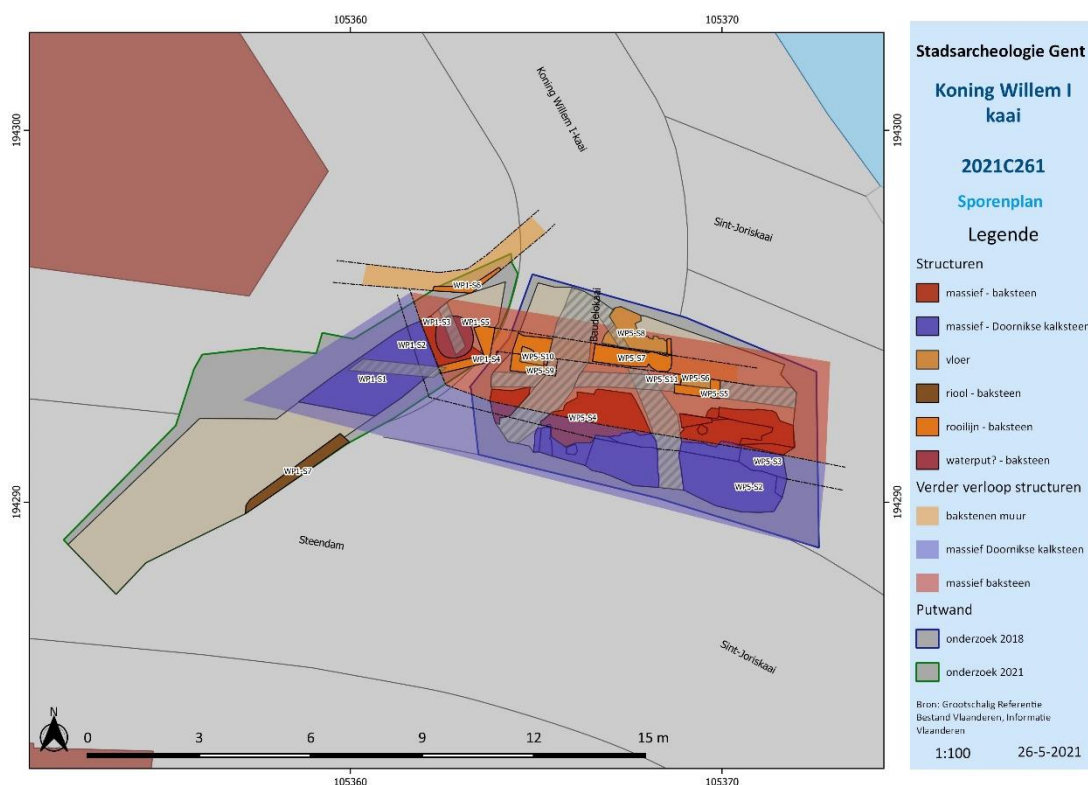

Figuur 15: Referentieprofiel Werkput 5 (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

2.2.1.3. Doornikse kalksteen

a. Vooronderzoek met ingreep in de bodem (Zone 4, Werkput 5):

Onmiddellijk onder de verharding van de bestaande bestrating (7,38 m T.A.W.) werd een massief aangetroffen in onregelmatige blokken Doornikse kalksteen en opgevoegd met een beige kalkmortel. In dit massief zat een duidelijke bouwnaad (S2, S3) waarvan de betekenis niet duidelijk is. Dit massief was verscheidene maal doorbroken voor recente nutsleidingen. Tijdens het vooronderzoek kon de zuidelijke begrenzing van het massief niet blootgelegd worden, die misschien nog onder de huidige bestrating van de Steendam zit (althoewel deze in recente tijden een volledige vernieuwing van de riolering heeft gekregen). De oostelijke begrenzing was weggebroken. De westelijke rand toonde een deels weggebroken verloop. Een mooi gehouwen blok Doornikse kalksteen gaf de indruk van een dorpel, maar vermoedelijk ging het enkel om een stuk recuperatiemateriaal.

Figuur 16: Syntheseplan van het vooronderzoek (Zone 4, Werkput 5) én de werfbegeleiding (WP1) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

Figuur 17: Zone 4, Werkput 5, natuurstenen massief S2-S3 (van oost naar west) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

b. Werfbegeleiding (WP1):

Tijdens de opvolging van de rioleringsleuf, ten westen van het massief Werkput 5, S2-S3, kon zoals verwacht een vervolg van dit natuurstenen relict opgetekend worden.

Het natuurstenen massief (WP1, S1) liep verder in westelijke richting. Zoals bij het vooronderzoek werd dit massief vrij ondiep onder het huidige straatniveau aangetroffen, en dit reeds op ca. 7,40 m T.A.W. Een deel van deze structuur was weggebroken bij de aanleg van de huidige riolering.

Het massief (WP1, S1) had in grote lijnen dezelfde opbouw als de restanten aangetroffen in het vooronderzoek, en bestond uit Doornikse breuksteen opgevoegd met een beige kalkmortel. Opvallend was echter, in het westelijke deel van de sleuf voor de riolering, dat er een tweetal rechthoekige mooi gehouwen grote blokken Doornikse kalksteen verwerkt waren tussen deze breuksteen. De functie hiervan was onduidelijk. Dit kan recuperatiemateriaal geweest zijn, of onderdeel van een constructie die zich verder naar het westen, onder het huidige voetpad situeerde.

Tijdens het vooronderzoek kon in het massief van Doornikse kalksteen een duidelijke bouwnaad (Werkput 5, S2-S3) onderscheiden worden die een oost-west verloop kende. Binnen de werfbegeleiding (WP1) leek dit spoor opnieuw aanwezig, maar kende dit een eerder zuidoost-noordwest verloop. De verandering van richting was te situeren in de zone tussen het vlak van het vooronderzoek (Werkput 5) en dat van de werfbegeleiding (WP1). Ook hier was niet duidelijk wat deze bouwnaad betekende. Het lijkt er niet op dat deze te maken had met een overgang van de fundering naar opgaand muurwerk, aangezien beide zich op hetzelfde niveau bevonden binnen het massief. Een mogelijke verklaring kan eventueel zijn dat deze naad een onderdeel was van een voorzetmuur/parement waarvan de afgewerkte zijde zich aan de noordkant van het massief bevond.

Figuur 18: WP1, natuurstenen relict S1 zichtbaar in het noordwestprofiel (van zuid naar noord) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

Figuur 19: WP1, Detail van het natuurstenen reliet S1 (in het profiel) met de knik naar het westen (van zuid naar noord) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

Wat de aflijning van het massief betreft werd tijdens de werfbegeleiding de westelijke grens aangetroffen. Deze duidelijk afgewerkte zijde was zowel in het grondvlak als in de westelijke sleufrand duidelijk zichtbaar. Het verdere verloop van de westzijde van het massief WP1, S1 moet zich verder onder het bestaande voetpad situeren. De noordelijke aflijning kon ook vastgesteld worden, maar zoals bij het vooronderzoek in Werkput 5 was dit moeilijk zichtbaar door de aanwezigheid van de latere bakstenen structuren.

De aanlegdiepte kon niet bereikt worden, de maximale geregistreerde diepte bedroeg 5,96 m T.A.W.

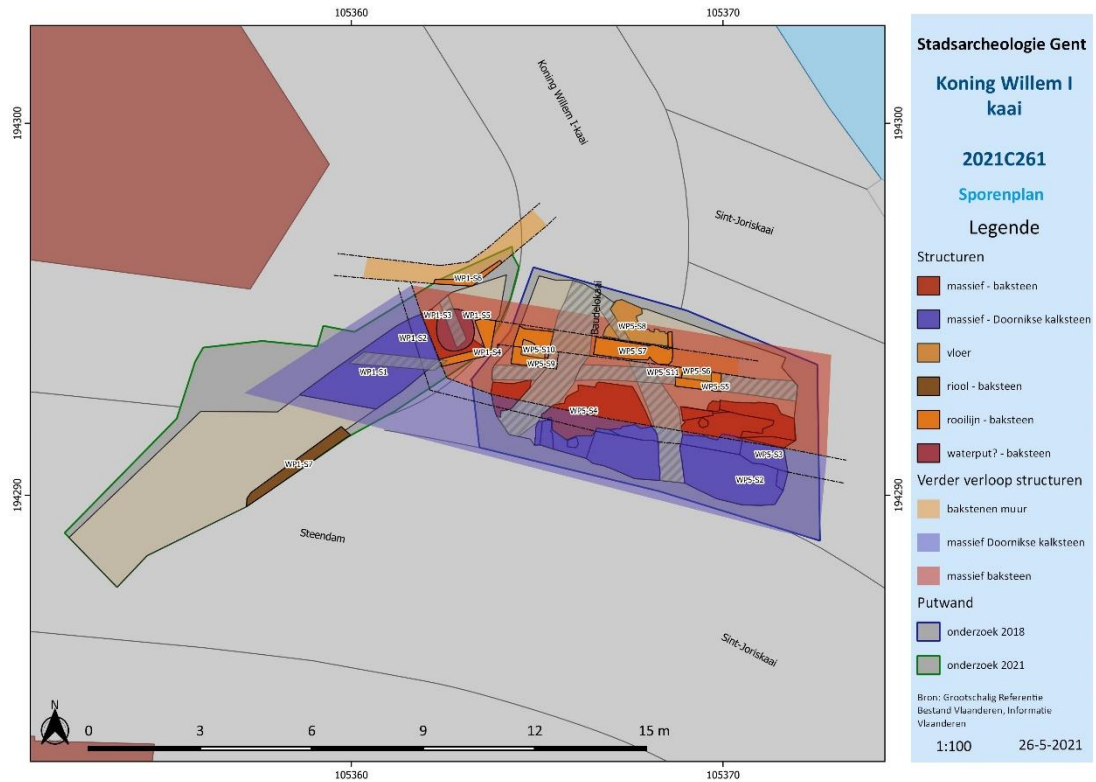
2.2.1.4. Baksteen

a. Vooronderzoek met ingreep in de bodem (Zone 4, Werkput 5):

Tegen de noordelijke zijde van het natuurstenen massief (S2, S3) zat een bakstenen massief (S4) met bakstenen van 24/25 x 11/11,5 x 4/5,5 cm, opgevoegd met een beigewitte kalkmortel, en zeer onregelmatig gemetseld. Waarschijnlijk ging het om een gelijktijdig met S2 en S3 bestaande muur en een onderdeel van de funderingen van de voormalige Sint-Jorispoort. Een deel van deze constructie was weggebroken voor de aanleg van de bakstenen constructies S5, S6, S7, S8, S9 en S10. Deze constructies vormden samen de vermoedelijke voorgevel van een huis met twee - vermoedelijk halfondergrondse - kelderramen op de plaats van de vroegere toegangspoort. S7 vormde de effectieve muur met bakstenen van 24/24,5 x 11/11,5 x 5/5,5 cm en gevoegd met een beigewitte kalkmortel. S5 en S9 waren de muurrestjes van de openingen voor de kelderramen. Het baksteenformaat bedroeg 23,5 x 11/11,5 x 5 cm en de bakstenen waren opgevoegd met een harde witte kalkmortel. Bij beide raamopeningen hoorde een vloerafwerking in tegels, S10 (7,21 m T.A.W.) en S6 (6,92 m TAW). De effectieve keldervloer, S8, bevond zich op 6,42 m T.A.W. De tegelvloer was opgebouwd uit baksteentegels met als formaat 15 x 15 x 2,5 cm. Deze bakstenen muren waren

onderdeel van de voormalige doorlopende rooilijn langsheen de Steendam, na de afbraak van de Sint-Jorispoort.

Het muurfragment S11, met een onduidelijk baksteenformaat en opgevoegd met een witte kalkmortel, kan niet gelinkt worden aan andere structuren en is vermoedelijk een invulling in de oorspronkelijke poortconstructie.

Figuur 20: Syntheseplan van het vooronderzoek (Werkput 5) én de werfbegeleiding (WP1) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

Figuur 21: Zone 4, Werkput 5, bakstenen relict S4-S11 (van west naar oost) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

b. Werfbegeleiding (WP1):

Tijdens de werfbegeleiding (WP1) kwamen heel wat baksteenresten aan het licht. Ook deze konden net als de restanten in Doornikse kalksteen, deels gelinkt worden aan de constructies uit het vooronderzoek (Zone 4, Werkput 5).

Ten noordoosten van het massief in Doornikse kalksteen (WP1, S1) zat een bakstenen constructie/massief (WP1, S3) met bakstenen van 24/25 x 11/11,5 x 4/5,5 cm en opgevoegd met een beigewitte kalkmortel. Het geheel was zeer onregelmatig gemetseld. In deze constructie zaten blokken Doornikse kalksteen (WP1, S2) verwerkt. Hoewel de overgangszone tussen het vooronderzoek (Werkput 5) en de werfbegeleiding (WP1) niet onderzocht kon worden, kunnen we er vanuit gaan dat WP1, S2-S3 het vervolg was van Werkput 5, S4, het bakstenen massief dat tegen Werkput 5, S2 was aangebouwd. Deze constructie was tot onder het huidige wegdek bewaard, hoewel deels weggebroken voor nutsleidingen. De aanlegdiepte werd tijdens de werfbegeleiding niet vastgesteld.

Figuur 22: WP1, natuurstenen blokken S2 (van west naar oost) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

De constructie WP1, S2-S3 werd deels gerecupereerd in latere aanpassingen die gelinkt kunnen worden aan de muur (Werkput 5, S7) met de twee kelderramen uit het vooronderzoek. Als kern werd WP1, S2 (Werkput 5, S4) behouden maar hiertegen werden latere bakstenen muren aangebracht. Zo is duidelijk dat Werkput 5, S7 in de sleuf van de werfbegeleiding een afgewerkte hoek vormde (WP1, S4) in zuidelijke richting, om vervolgens opnieuw een hoek te vormen en verder te lopen met een oost-west oriëntatie en aan te sluiten op WP1, S1 (Werkput 5, S2). De noordelijke zijde was voorzien van een cementlaag.

Figuur 23: WP1, bakstenen relict S4 (links) en S3 (massief rechts) (van west naar oost) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

Figuur 24: WP1, bakstenen relict S4 (links) en S3 (massief rechts) (van noord naar zuid) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

Ten noorden van de bakstenen constructie WP1, S2 werd WP1, S6 aangetroffen. Dit muurdeel met een afgewerkte hoek vertoonde duidelijke afwerkingssporen met een kalkmortellaag en beschildering. Deze constructie was de tegenhanger van Werkput 5, S7 en samen waren ze de respectievelijke west- en zuidzijde van een grote rechthoekige kelderruimte. In de zuidwesthoek van deze kelderruimte kon een kleinere rechthoekige ruimte afgebakend worden. De functie van deze kleine ruimte is onduidelijk. Gezien de cementlaag was duidelijk geopteerd voor een waterdichte afwerking.

Figuur 25: WP1, bakstenen keldermuur S6 (van zuid naar noord) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

Tot slot kon bij de uitgraving vastgesteld worden dat de hierboven beschreven kleinere rechthoekige ruimte, in de zuidwesthoek van de grotere kelderruimte, in een recentere fase voorzien was van een circulaire bakstenen structuur (WP1, S5). Door de aanwezigheid van een oudere riolering was niet uit te maken of het hier ging om een circulaire constructie, die eventueel kon functioneren als waterciterne of waterput, of dat het slechts een halfronde structuur betrof.

Figuur 26: WP1, bakstenen relict S3 met de (half)ronde uitsparing S5 (van west naar oost) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

Assessment natuurstenen en bakstenen relictten: Het is ondanks de beperkte oppervlakte en het bescheiden sporenareaal mogelijk om de muren in natuursteen (Zone 4, Werkput 5, S2-S3; WP1, S1) te associëren met de verdwenen Sint-Jorispoort. Het bakstenen massief (Zone 4, Werkput 5, S4; WP2, S2-S3) behoort ook tot de fundering van deze toegang tot de stad. De latere bakstenen muren (Zone 4, Werkput 5, S5-S11; WP1, S4-S6) zijn restanten van het verdwenen bouwblok dat er is gekomen na de afbraak van de poort en is afgebroken in de 19de eeuw.

2.2.2. Assessment vondsten⁶

Tijdens het vooronderzoek werden 4 vondstnummers uitgedeeld aan materiaal uit de uitgegraven puinpakketten rond de muurconstructies. Binnen deze vondstnummers was het materiaal niet altijd per materiaalcategorie uitgesplitst.

⁶ Het aardewerk en het bouwaardewerk is bekeken door Maarten Berkens, voor de resterende vondstcategorieën zijn geen andere materiaalspecialisten geraadpleegd aangezien de hoeveelheden heel beperkt zijn en de determinatie ervan geen grote problemen opleverde.

Tijdens het vooronderzoek werden vondsten in verschillende materiaalsoorten aangetroffen: aardewerk, bouwaardewerk of grof ceramische materieel, glas, metaal en dierlijke resten. Al het materiaal is verzameld tijdens het mechanisch aanleggen van de werkputten. Dit was eerder beperkt in hoeveelheid.

Na de verwerking is er een totaal van 13 vondstnummers toegekend, dit voor een totaal 71 vondsten. Onderstaande tabel geeft de aantallen per vondstcategorie weer.

Vondstcategorie	Aantal
Aardewerk	53
Dierlijk materiaal	5
Metaal	1
Glas	1
Bouwaardewerk	11
Natuursteen	0
Kunststof	0
Hout	0
Overige	0

Figuur 27: Tabel met overzicht van het aantal vondsten binnen de vondstcategorieën

Op Werkput 5, S1 (puinpakket) en S3 (puin rond het natuurstenen relict) werd een assessment gedaan om een algemeen beeld te krijgen van de puinvulling rond de aangetroffen structuren. De andere contextloze vondsten werden niet bestudeerd maar zijn wel opgenomen in het overzicht.

Alle vondsten zijn ook van zeer recente datum (17de-19de eeuw) en waren bijgevolg niet relevant voor verder onderzoek.

2.2.2.1. Aardewerk en bouwaardewerk

Aardewerk is in essentie uit klei gemaakte vormen of recipiënten die voor allerlei functies werden gebruikt: keukens en tafelgerei, opslag maar ook zaken die te maken hadden met hygiëne of verlichting werden in aardewerk gemaakt. Op basis van de vorm, de versiering en het baksel van aardewerk kan bepaald worden waarvoor het werd gebruikt, waar het werd gemaakt en hoe oud het is. Het dateren van sporen en structuren gebeurt dan ook in regel voornamelijk op basis van het aardewerk. Ook bij onderzoek naar handelscontacten, sociale status en identiteit of technologische ontwikkelingen kan aardewerk een belangrijke rol spelen. Bouwaardewerk is een alomvattende term

voor voorwerpen die gemaakt zijn in klei en gebruikt worden bij het bouwen en/of aankleden van constructies.

Het aardewerk van het vooronderzoek (Zone 4, Werkput 5) werd visueel geïnspecteerd, geteld en op basis van hun soort ingedeeld. Diagnostische fragmenten laten toe om een verdere analyse mogelijk te maken. Uiteindelijk wordt gepoogd om een datering van het materiaal voor te stellen. Bij dit onderzoek werd rood aardewerk, majolica, faience, steengoed, porselein en industrieel vervaardigd aardewerk aangetroffen.

In Werkput 5, S1 werden 13 fragmenten rood aardewerk, waaronder drie randen geteld. De rand van een kamerpot is aan de buitenzijde overtrokken met groen koper-loodglazuur en aan de binnenzijde met wit slib, waardoor het loodglazuur geel kleurt. Het gaat hier vermoedelijk om een lokale imitatie van het witbakkend aardewerk uit Gouda of Friesland⁷. De andere randen behoren tot een grape en een verder niet te definiëren open vorm. Daarnaast is er nog één wandscherf van een bord in polychrome majolica, die ouder dan de rest van de context lijkt te zijn en één bodemfragment van een recipiënt in faience. Daarnaast zijn er nog 6 fragmenten industrieel aardewerk, waaronder een fragment van een schotel en een sauskom. Uitgezonderd de scherf in majolica lijkt de rest van het materiaal te dateren in de periode midden 17de eeuw tot 19de eeuw. Voor de sauskom is een vroeg 20ste-eeuwse datering zelfs niet uitgesloten. De scherf majolica zou nog uit de 16de eeuw kunnen stammen. Dit spoor bevat tevens een fragment van een daktegels en van een dakpan of nokpan.

Figuur 28: Aardewerk uit Werkput 5, S1 (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

In Werkput 5, S3 (puin rond de structuur in Doornikse kalksteen) werden 5 scherven rood aardewerk gevonden waaronder de rand van een klein bord en een steelkom. Daarnaast tellen we nog drie

⁷ Een gelijkaardig exemplaar werd aangetroffen in een 18de-eeuwse afvalput in de Sint-Baafsabdij, zie BERKERS, M. & STOOPS, G., *Een 18de-eeuwse afvalput*, in: AUDOORN, F. & VANTHOURNHOUT, A. (red.), *Het Spaans kasteel Gent. Van dwangburch tot woonwijk*, 2018, p. 133.

scherven in Westerwaldsteengoed, één wandscherf polychroom beschilderde faience, één bodemfragment van een kom of schotel in blauw-wit porselein en één rand van een kleine kom in industrieel aardewerk. Tevens zijn er twee fragmenten van faiencetegels met paarse mangaanverf aanwezig. Qua datering sluit dit spoor aan bij de datering van het aardewerk van S1, enkel de 20ste eeuw kan zeker worden uitgesloten.

Figuur 29: Aardewerk uit Werkput 5, S3 (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

2.2.2.2. Glas

In Werkput 5, S1 zit er één compleet inktflesje of inktpotje, daterend uit de 19de of vroege 20ste eeuw. Verder zijn er geen vondsten in glas.

2.2.2.3. Metaal

Werkput 5, S1 bevat één metalen dop met schroefdraad. Het betreft een veiligheidsdop voor het ontstekingsmechanisme van een mortiergranaat, te dateren in de tweede wereldoorlog.

2.2.2.4. Dierlijke resten

S1 in Werkput 5 bevat een oesterfragment. Ook is er nog een metacarpus van een rund, die mogelijk licht geglad lijkt te zijn. Het kan dus niet uitgesloten worden dat het om een stuk van een glis gaat.

Assessment vondsten: Algemeen kan gesteld worden dat de vondsten te dateren zijn in de 17de tot 19de eeuw, met in twee gevallen een jongere of oudere uitschieter. De vrij brede dateringsvork

alsook de tafonomisch oorsprong van het vondstenmateriaal laat toe het informatiepotentieel van deze vondsten beperkt te noemen.

2.2.3. Assessment stalen

Omwille van de talrijke puinlagen en het ontbreken van relevante sporen voor staalname, zijn er geen stalen genomen.

2.2.4. Assessment conservatie

Geen van de ingezamelde vondsten werd geselecteerd voor actieve conservatie. Het vondstmateriaal heeft geen specifieke conservatie nodig voor een gedegen langdurige bewaring in een depot, conform de Code van Goede Praktijk. Het vondstmateriaal werd degelijk verpakt om verder verval en breuken te voorkomen (passieve conservatie) en zit in het erkend onroerenderfgoeddepot De Zwarte Doos, Dulle-Grietlaan 12, 9050 Gentbrugge.

2.2.5. Assessment archeologische site

De voorgestelde werfbegeleiding (WP1) vertrok hoofdzakelijk vanuit de vraagstelling of er tijdens de aansluitingswerken voor de riolering, van de Koning Willem I-kaai met deze van de Steendam, aanvullende informatie kon verzameld worden over de afbakening en de fasering van de verdwenen Sint-Jorispoort, die tijdens het vooronderzoek met ingreep in de bodem (Zone 4, Werkput 5) deels was aangesneden en geregistreerd.

De onderzoekzone situeert zich op de plaats van de voormalige Sint-Jorispoort en het verlengde van de rooilijn van de Steendam in oostelijke richting, onderdeel van een jonger en eveneens verdwenen bouwblok. Tijdens het vooronderzoek kwamen de muurrestanten quasi onmiddellijk aan het oppervlak na het verdwijnen van de huidige bestrating. Hierdoor werd een ruimtelijk beeld verkregen van de natuurstenen en bakstenen massieven van de poort en de bakstenen constructies gerelateerd aan de latere bebouwing ten noorden van de poort. Tijdens de werfbegeleiding werden alle relevante sporen en constructies ingemeten. De werfbegeleiding zorgde dan ook voornamelijk voor een doorsnede door het westelijk vervolg van de relictten uit Werkput 5 van het vooronderzoek.

De oorsprong van de Sint-Jorispoort ligt in de 13de eeuw, waarbij er later, vermoedelijk 15de-eeuwse, bakstenen aanpassingen zijn gebeurd. In een latere fase werden huizen tegen het massief aangebouwd in het verlengde van de rooilijn van de Steendam. Deze huizen verdwenen bij de 19de-eeuwse aanleg van de Baudelokaai. Het vondstenmateriaal uit de omliggende puinpakketten, verzameld tijdens het vooronderzoek met ingreep in de bodem, geeft een datering tussen de 17de en de 19de eeuw (fases na de toren en tijdens het bestaan van het nu verdwenen bouwblok).

Figuur 30: Detail uit het Panoramisch Gezicht op Gent van 1534, met een zicht op de Sint-Jorispoort en de brug over de Leie (STAM Gent © www.lukasweb.be - Art in Flanders vzw, foto Hugo Maertens)

Figuur 31: Projectie van de muren, (groen natuursteen; roos baksteen) geregistreerd tijdens het vooronderzoek en de werfbegeleiding, op het Primitief Kadaster, 1830-1831 (Universiteitsbibliotheek, Gent)

2.3. Potentieel op kennisvermeerdering en verder wetenschappelijk onderzoek

De werfbegeleiding leverde geen bijkomende vondsten. De aangetroffen muurconstructies werden in een smalle rioleringsleuf doorsneden en het grondplan van de verdwenen poort en latere bebouwing werd waar mogelijk aangevuld. Hierdoor mag het informatiepotentieel van deze werfbegeleiding beperkt genoemd worden. Vanuit dit standpunt is geen verder (natuurwetenschappelijk) onderzoek voorgesteld en uitgevoerd.

2.4. Bepaling onderzoekskader

2.4.1. Onderzoeksvragen

Bij het vooronderzoek met ingreep in de bodem (Zone 4, Werkput 5) werden in de projectzone kruispunt Koning Willem I-kaai – Steendam volgende (niet-limitatieve) onderzoeksvragen voorgesteld:

- > Wat is de kennis over het bouwblok ingesloten door de Steendam en de Sint-Jansgracht en nu ingenomen door de Koning Willem I-kaai?
- > Zijn er restanten van het afgebroken bouwblok bewaard aan de Steendam?
- > Zijn er verschillende fasen te onderscheiden in de bewoning?
- > In welke periode moeten deze fasen gesitueerd worden?
- > Wat is de kennis over de op het Panoramisch Gezicht van Gent (1534) afgebeelde stadspoort over de Leie, op het einde van de Steendam?
- > Kan de Sint-Jorispoort gelokaliseerd worden?
- > Wat is de aard, omvang, datering, en conservatie van de aangetroffen archeologische resten?
- > Hoe is de opbouw van de chronologie van de aanwezige archeologische resten?
- > Sluiten de sporen aan bij de resultaten van onderzoek in de omgeving en de data van de CAI en de kennis van Stadsarcheologie Gent?
- > Hoe kaderen de resultaten van dit onderzoek binnen onze kennis van de stadsgeschiedenis/stadsontwikkeling van Gent

Voor de werfbegeleiding werden deze aangevuld met volgende (niet-limitatieve) onderzoeksvragen:

- > Kan de Sint-Jorispoort verder afgebakend worden?
- > Wat was de vorm en hoe was de doorgang van deze poort?
- > Kunnen er verschillende fasen onderscheiden worden?

2.4.2. Verwerkingsstrategie

Alle gegevens van het vooronderzoek met ingreep in de bodem en de werfbegeleiding werden opgelijst in een plannen-, foto-, sporen- en vondstenlijst. Het vondstmateriaal werd gewassen, gedroogd, gesplitst en ingevoerd, waarna een assessment en een voorstel tot geen verdere uitwerking werden gemaakt. Nadien werd het vondstenmateriaal conform de Code van Goede Praktijk degelijk ingepakt. De resultaten werden samengevoegd om tot een synthese en uitwerking te komen.

2.4.3. Conservatiestrategie

Een conservatiestrategie is niet van toepassing. Het vondstenmateriaal is stabiel genoeg en vraagt geen verdere conservatie of restauratie. De vondsten zijn goed en veilig verpakt waardoor geen breuken kunnen ontstaan.

2.4.4. Onderzoeksvragen bij vervolgonderzoek

De onderzoeksvragen en -doelstellingen zoals geformuleerd in de archeologienota 2017I150 en de nota 2017L216 volstaan voor de analyse van de archeologische vindplaats. Er dient geen vervolgonderzoek plaats te vinden op de resultaten van het vooronderzoek met ingreep in de bodem in de vorm van proefputten en de werfbegeleiding. Wel kunnen de resultaten opgenomen worden in verder synthetiserend onderzoek omtrent de omwallingen en poorten van Gent.

3. INTERPRETATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE

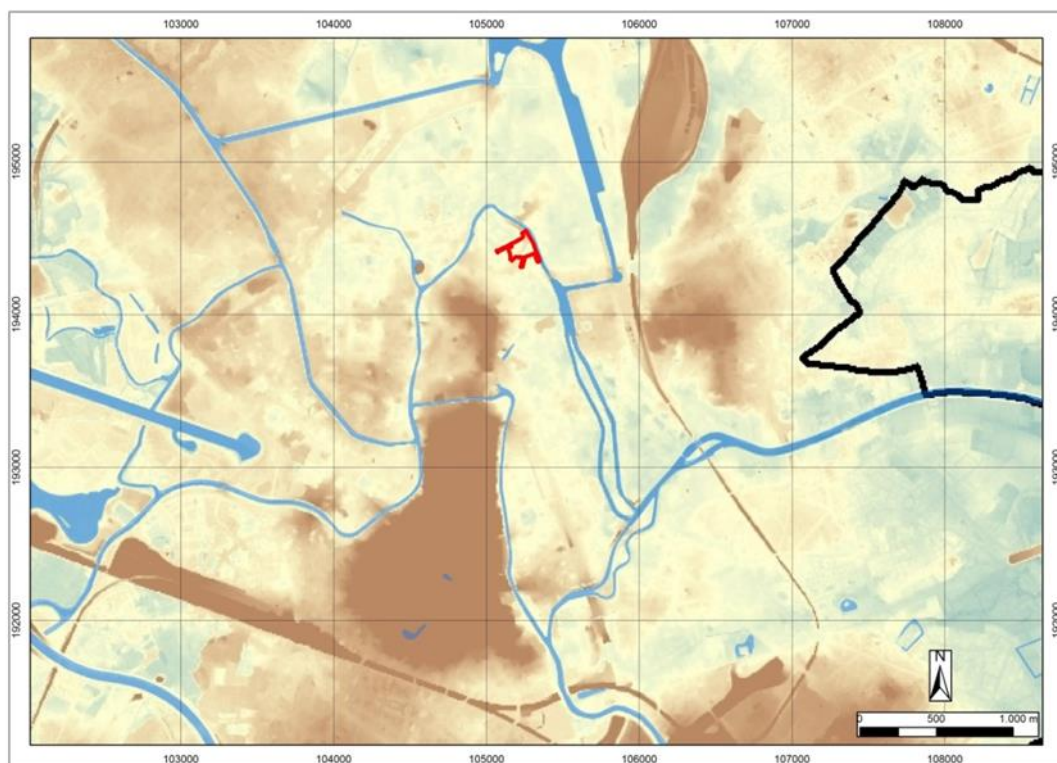
3.1. Landschappelijk, historisch, cartografisch en archeologisch kader

3.1.1. Landschappelijk kader

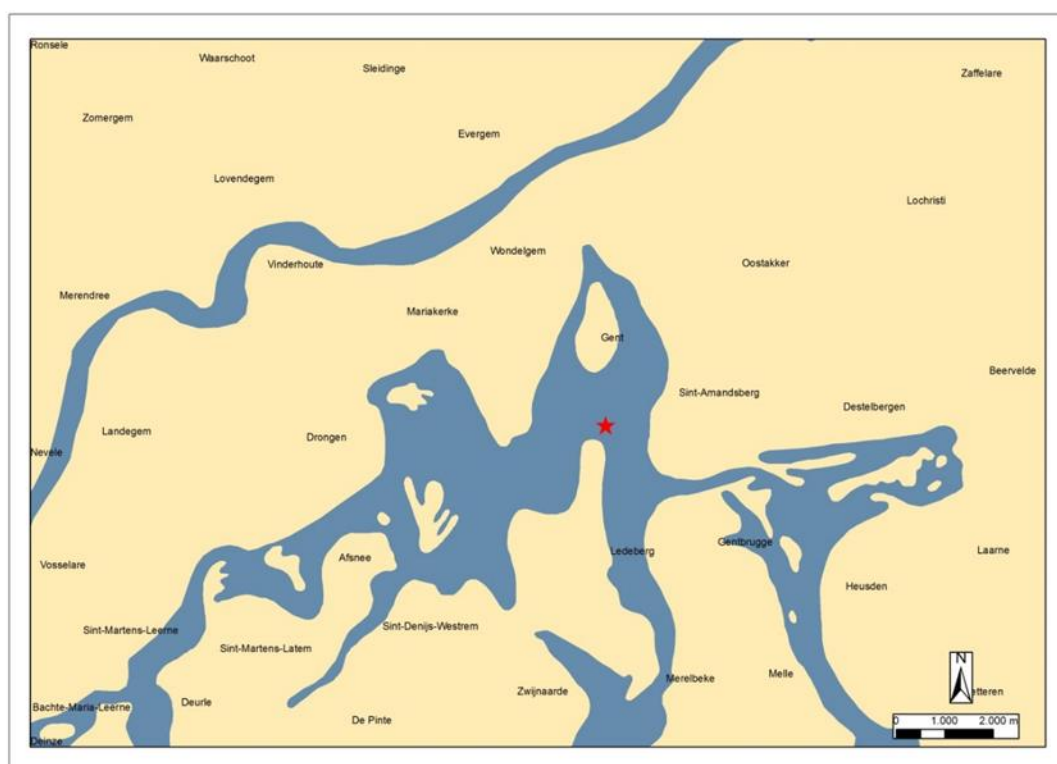
3.1.1.1. Topografie en hydrografie

Rivierduinen en dekzandruggen waren een wezenlijk onderdeel van het landschap bij het ontstaan en de vroege ontwikkeling van de stad Gent⁸. Zo werd de oudste *portus* of middeleeuwse handelsstad aangelegd op een dekzandrug (Zandberg), terwijl aan de oostzijde (Sint-Baafsdorp) en in het westen (Ekkerghem en Brugse Poort) de rivierduinen en dekzandruggen aan de bewoners de kans boden om in of naast de winterbedding van een rivier toch een veilige woonplaats te bouwen. Terwijl de Sint-Pietersabdij gevestigd is op de Blandijnberg, ligt de Sint-Baafsabdij op het westelijke uiteinde van een dekzandrug. Op de vlakke delen van de dekzandruggen met zandleem werden kouters ontwikkeld, zoals de Sint-Baafskouter, de Mariakerkekouter en de Kouter in het centrum van Gent. Door deze landbouwactiviteiten werden meerdere rivierduinen genivelleerd, waardoor ze definitief uit het landschap verdwenen. Het projectgebied situeert zich in een laaggelegen gebied, omgeven door in het verleden regelmatig overstromende Leie-armen.

⁸ GELAUE, F., *Gent. Rivierduinen en dekzandruggen*, (Erfgoedmemo, nr. 44), Gent, 2010.

Figuur 32: Projectie van de projectzone op het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen (AGIV)

Figuur 33: Vereenvoudigde kaart van de oorspronkelijke alluvia van Leie en Schelde rond Gent (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

De microtopografie van de Baudelohof heeft tot aan de nieuwe heraanleg (2022) een sterk fluctuerend karakter gehad als gevolg van de talrijke landschappelijke ingrepen in haar historiek (zie verder). Enkele belangrijke topografische relictten waren de depressies van de vroegere waterpartijen van de kruidtuin, het talud van de Bibliotheekstraat en de ophoging van de kaai voor

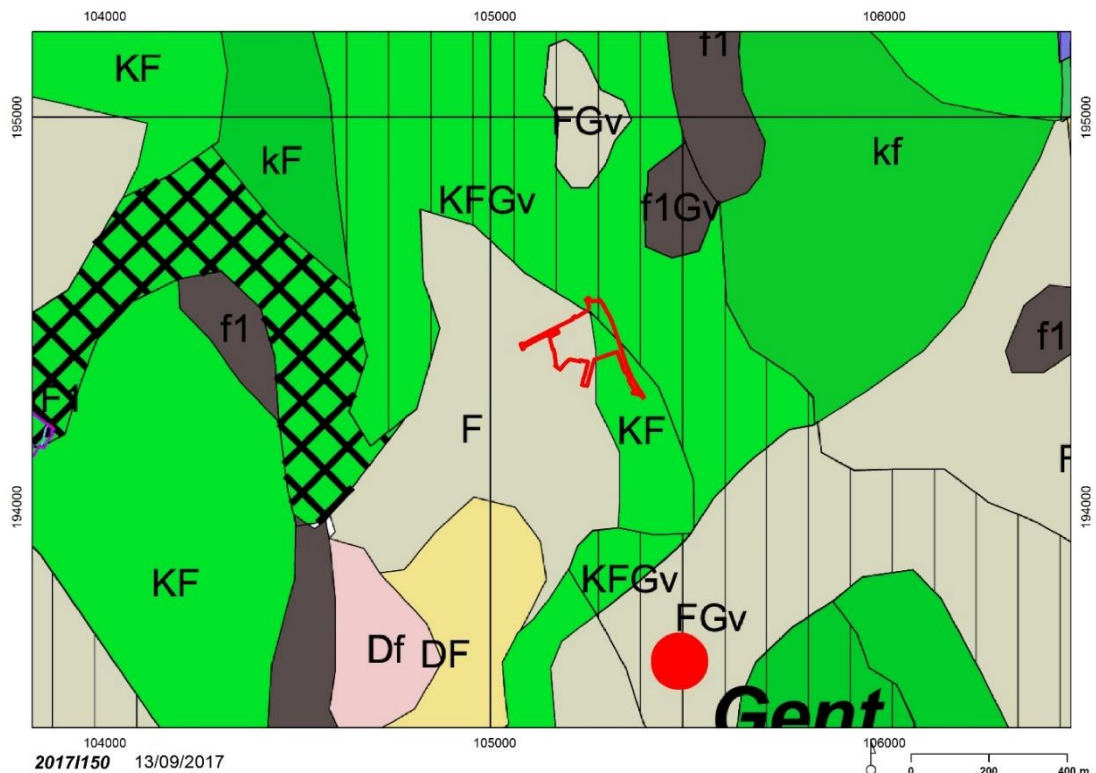
de realisatie van de Congobrug. De ophogingen voor de infrastructuurwerken die rond 1911-1913 plaatsvonden (Congobrug en Bibliotheekstraat) veranderden de topografie van het terrein drastisch. De twee waterpartijen van de kruidtuin werden gedempt en vormden depressies in het landschap. Op de bestaande topografie werd een talud aangebracht voor de Bibliotheekstraat en de Minnemeersen werden opgehoogd om voldoende doorvaarthoogte te creëren onder de nieuwe Congobrug. In plaats van een topografie die afloopt naar de Leie, zoals men zou verwachten in een valleigebied, steeg het reliëf. Hierdoor werd de historische link tussen Baudelo-abdij, park en Leie verbroken.

3.1.1.2. Geologie

Voor geologen zijn dekzanden een geomorfologisch fenomeen, typisch voor een periglaciaal rivierenlandschap. Tijdens de laatste ijstijd, vooral in het Laat-Glaciaal, waren de omstandigheden gunstig voor windwerking zoals men dit vandaag kan waarnemen in de woestijn of aan onze kust. Wind is namelijk in staat klei en silt weg te blazen, en de grovere en zwaardere fracties, zoals zand, over te houden. Bij het smelten van de permafrost, de permanent bevroren bodem, in de korte zomer, werden op die manier in de rivierbeddingen van de Leie- en Scheldevallei grote hoeveelheden sediment gesorteerd. Bovendien volgde op het verdwijnen van de permafrost een daling van de grondwatertafel, waardoor de infiltratie van regenwater mogelijk werd. Omdat zand net iets te zwaar is om over grote afstanden te worden verplaatst, ontstonden lokaal in de rivierbeddingen kleine en grote rivierduinen, overwegend aan de oostelijke valleiflank. Binnen en buiten de rivierbedding vormden zich tevens verschillende kleine en grote dekzandruggen.

Dekzanden zijn zandige eolische afzettingen die hoofdzakelijk ontstaan zijn uit oudere rivierafzettingen. Het zijn goed gesorteerde zanden met een korrelgroottemediaan van 150 tot 210 µm en die als een deken over de oudere afzettingen liggen. Vaak vormen ze zwak uitgesproken bulten in het landschap. Zowel in Nederland (Noord-Brabant en Gelderse Vallei) als in Vlaanderen is het voorkomen van deze dekzandruggen goed gekend. De meeste dekzanden werden door de mens ingericht als kouters. Typisch voor de dekzanden is het voorkomen van keienvloertjes (deflatiehorizonten), omdat grint en keien door de wind niet worden verplaatst. Op bodemkaarten worden ze gekarteerd als zandleembodems. Men vermoedt een Laat-Glaciaal ouderdom. In en rond Gent zijn, dankzij de kwartairkaart, minstens een vijftal dekzandruggen te identificeren. Ten noorden van de Blandijnberg ligt een dekzandrug: de Kouter en de Zandberg. Een tweede dekzandrug, ten oosten van Gent, komt overeen met de Sint-Baafskouter. Ten zuidoosten heeft men de dekzandrug van Ledeberg. Bij Ekkergem vindt men een kleine, lage dekzandrug. En ten slotte ligt er een grote dekzandrug ten westen van Gent: Mariakerkekouter. Nadien tot in recentere periodes

had de wind nog vrij spel op rivierduinen en onbedekte zandruggen. Het materiaal bleef zich eolisch verplaatsen, het landschap veranderde echter niet meer drastisch van uitzicht.

Figuur 34: De projectzone van de archeologienota aangeduid op de Kwartair geologische kaart. Het onderwerp van dit eindrapport ligt in het zuiden, langs de Leie-oever Holocene ontsloten, Fluvio-Periglaciaal Weichseliaan, klastisch-alluviaal holocene ingekleurd (KF) (dov.vlaanderen.be)

Ter hoogte van KF op de kwartaire kaart⁹ bevindt zich onderaan Holocene alluviaal zandig facies (=K). Hierbij gaat het om sterk variërend kleig of leemhoudend zand tot zuiver zand dat geen profielontwikkeling toont. Het is afgezet als alluviale sedimenten met uitsluiting van eolische en fluvio-eolische sedimenten. Het kan wel zandige sedimenten omvatten die afgezet zijn als puinwaaiers van zijbeken in de grotere valleien, in het bijzonder de Scheldevallei. Sommige zandige lithosomen die binnen deze eenheid voorkomen zijn duidelijke oeverwalafzettingen of zomerbeddingssedimenten die de opvulling vormen van vroegere wintergeulen. Andere behoren tot puinwaaiertjes van zijbeken. Hierboven bevindt zich dan het Weichseliaan fluvio-periglaciaal zandig facies (=F).

⁹ www.dov.vlaanderen.be

Figuur 35: De projectzone van de archeologienota aangeduid op de Tertiaire geologische kaart (MVG dep EWBL afd. natuurlijke rijkdommen & energie)

Het tertiaire substraat bestaande uit subhorizontale zandige en kleiige lagen van mariene oorsprong was tijdens het uitschuren van de Vlaamse Vallei in het begin van het Kwartair (Pleistoceen) aan erosie onderhevig. De Blandijnberg ontsnapte aan die erosie en vormt zo een tertiaire getuigenheuvel, bedekt met Bartoon-klei. In de vallei zelf is veel van het tertiair weg geërodeerd en later door kwartaire afzettingen bedekt. Ten zuiden van de Blandijnberg bestaat het tertiair substraat uit Paniseliaan (klei-zandcomplex) of Ieperiaan (zand) dat op een diepte van minder dan 2 m kan aangetroffen worden. Elders rond de stad ligt het tertiaire substraat (ten noorden van de stad is dit het lid van Vlierzele) onder een dik Kwartair dek bedolven (dikwijls meer dan 20 m). De kwartaire afzettingen, die uniform het tertiaire substraat bedekken, werden in verschillende perioden afgezet. Tijdens de Würmijstijd werd het jong-pleistocene zand (dekzand), niveo-eolisch afgezet. Deze dekzandlaag heeft een dikte van 80 tot 150 cm. In de erop volgende zachtere periode werden hierin door Schelde, Leie en bijhorende beken de valleien dieper uitgesleten. Tijdens de koudere droge periodes in het Epi-pleistoceen werd zandig materiaal vanuit deze valleien opgestoven en vormde lokale dekzandophogingen. Dit zijn de locaties die met kouters in verband gebracht kunnen worden. Deze lokale dekzanden zijn te vinden net buiten de valleiranden.

Het Lid van Vlierzele¹⁰ bestaat voornamelijk uit fijn zand, duidelijk horizontaal of kruisgewijs gelaagd, soms homogeen, met veel tubulaties. Naar onder toe gaat het over in een meestal homogeen, kleiig zeer fijn zand, met kleine kleilensjes. Bovenaan komen gedifferentieerde kleilagen met humeuze intercalaties voor. De afzetting bevat slechts weinig macrofossielen. Harde zandsteenbanken komen regelmatig voor; ze vallen soms uiteen in dunne plakketten. Het Lid van Vlierzele dagzoomt in het midden en het noorden van de provincies Oost- en West-Vlaanderen (ten noorden van de ontsluitingszone van het Lid van Pittem), en in het noordwesten van de provincie Brabant. Het komt voor op enkele toppen van de Zuid-Vlaamse heuvels. Op de vroegere

¹⁰ www.dov.vlaanderen.be

Geologische Kaart is het aangeduid als Pld. Het Lid van Vlierzele ontsluit in een groot deel van het noorden van het kaartblad Gent (22). Ook op de heuveltoppen in het zuiden van het kaartblad werd het Lid van Vlierzele dadelijk onder de kwartaire bedekking aangetroffen. Opmerkelijk is wel dat de dikte op de heuveltoppen gereduceerd is tot een tiental meter, terwijl meer noordelijk de dikte 15 tot 20 m bedraagt. Opvallend is ook de overgang van een meer zandig karakter in het westen naar een meer kleihoudend zand in het oosten. Deze overgang gaat gepaard met het uitwiggen van (of eventueel versmelten met) het onderliggend Lid van Pittem. Boorbeschrijvingen, maar vooral de interpretatie van dieptesonderingen, laten toe het meer kleihoudende Lid van Vlierzele nog verder onder te verdelen in drie pakketten. Het centrale deel is sterk kleihoudend, terwijl het bovenste deel als homogeen zandig en het onderste deel als heterogeen zandig gekarakteriseerd kan worden.

3.1.1.3. Bodem

Figuur 36: De projectzone is ingekleurd als Antropogeen (door ingrijpen van de mens gewijzigd of vernietigd bodemprofiel) (AGIV)

De projectzone zelf is ingekleurd als antropogene bodem en dus zonder bodemspecificatie.

3.1.2. Historisch kader¹¹

In de jaren 1100 vormde de Ottogracht de noordoostelijke grens van het op dat moment snel groeiende Gent. Daarbuiten strekte er zich een laaggelegen gebied uit omgeven door regelmatig overstromende Leiearmen. Deze gronden waren grotendeels onontgonnen en behoorden toe aan de graaf van Vlaanderen. In 1213 droegen gravin Johanna van Constantinopel en graaf Ferrand van

¹¹ CAPITEYN, A., CHARLES, L. & LALEMAN, M.C., *Historische atlas van Gent: een visie op verleden en toekomst*, Amsterdam, 2007, p. 22-23.

Portugal een aantal *upstallen*¹² over aan de Gentse schepenen. Ook het waterzieke overstromingsgebied tussen Ottogracht en Minnemeers (Leie) werd overgedragen aan de stad die overging tot drainage- en ophogingswerken om het nieuw verworven grondgebied in te richten.

Het gebied tussen de Leie, de Ottogracht en het huidige Baudelopark, werd op het einde van de 13de en in de eerste helft van de 14de eeuw door de stad in meestal kleine cijnsperceeltjes verdeeld en verkocht aan burgers van de stad. De urbanisatie van dergelijke waterzieke gronden was noodzakelijk om de snelle bevolkingsgroei te kunnen opvangen. Op deze bouwpercelen ontwikkelde zich een dichte bebouwing die eerst de naam 'Over de Marct' of 'Over de Gracht' kreeg om rond 1500 te veranderen in de Waterwijk. In de tweede helft van de 14de eeuw was de stedelijke ontwikkeling er zo goed als voltooid.

Figuur 37: In het rood de contouren van Gent ca. 1200. In het groen de landweg Brugge-Keulen. In het noordoosten, tussen de Ottogracht (onderdeel van de stadsomwalling) en de Leie, situeert zich de Waterwijk met haar grachten (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

¹² Gemeenschappelijke gronden onder toezicht van de schepenen en in gebruik door Gentse burgers voor het grazen van het vee.

Door de aanhechting van de nieuwe gronden werd de aanleg van een nieuwe vestinggordel rond de stad noodzakelijk. Tussen Krommewal en de Nieuwbrugkaai werd de Nieuwe Leie gegraven, die de nieuwe buitengrens van Gent werd. De binnenzijde werd versterkt met muren en een toren ter hoogte van de Nieuwbrugkaai en in het noorden kwam een aarden wal, wat de naam Oude Vest verklaart.

Naar het noordoosten toe werd buiten de Steenpoort de Steendam aangelegd die zeker teruggaat tot de 13de eeuw, misschien zelfs nog ouder. Het toponiem verwijst naar een door meersen aangelegde dam, een verhoogde weg te midden van het drassige land. Mogelijk vormt de Steendam een onderdeel van een oude landweg met een op zijn minst middeleeuwse oorsprong. Het was in elk geval de te volgen weg van de stad naar de Sint-Baafsbdij en ten noordoosten gelegen nederzettingskernen. De huizen aan de Steendam hadden achtererven die dienden voor de verwerking van afval en/of het uitvoeren van artisanale activiteiten (zie archeologische gegevens).

De Steendam eindigde in het oosten in de Sint-Jorispoort. Deze stadspoort was onderdeel van de al naar voor geschoven 12de-eeuwse stadsomwalling. Deze poort werd volgens historische bronnen afgebroken in 1577 en kort daarna zijn er bakstenen woonhuizen opgetrokken ten noorden van deze constructie en op de rooilijn met de Steendam. Het bouwblok ter hoogte van de huidige Koning Willem I-kaai is blijven bestaan tot begin 20ste eeuw.

Figuur 38: De 12de-eeuwse stadsomwalling met haar poorten en de vooruitgeschoven Sint-Jorispoort (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

3.1.3. Cartografisch en iconografisch kader

Cartografisch materiaal toont lang min of meer dezelfde situatie ter hoogte van de Baudelo-abdij ten noorden van het projectgebied. Zowel het Panoramisch Gezicht op Gent van 1534; als de kaart van Horenbault uit 1619; als Hondius uit 1641 tonen de Baudelo-abdij met ten oosten ervan een boomgaard omgracht door de Baudelo- en de Sint-Jansvest. Ter hoogte van de Baudelostraat wordt

reeds bewoning afgebeeld langs beide zijden. De zone ter hoogte van de Leie, ten noorden van de Baudelovest, wordt in gebruik genomen als bleekweiden.

Figuur 39: Panoramisch Gezicht op Gent van 1534, met een zicht op de Baudelo-abdij; het gebied tussen de twee Leie-armen (nu park); en de Steendam met de Sint-Jorispoort (STAM Gent © www.lukasweb.be - Art in Flanders vzw, foto Hugo Maertens)

De voormalige Sint-Jorispoort is gekend van een aantal 16de-eeuwse cartografische bronnen. Volgens historische bronnen is ze afgebroken in 1577. De poort verschilt in opbouw op de diverse afbeeldingen, maar moet een imposante verschijning geweest zijn¹³.

¹³ De afbeeldingen van imposante poorten op cartografische bronnen geven soms een vertekend beeld van de toenmalige reële situatie. De restanten in de ondergrond bij de opgraving van de Brabantpoort aan de Brabantdam doen vermoeden dat het daar om een eerder bescheiden poortdoorgang ging in plaats van de grote poort afgebeeld op het Panoramisch Gezicht op Gent van 1534; zie ook VERMEIREN, G. & BRU, M.A., *De Brabantdam in Gent (O.-VI.)*, in: *Archaeologia Mediaevalis*, Namur, 2017, nr. 40, p. 117-121.

Figuur 40: Panoramisch Gezicht op Gent van 1534, detail op de Sint-Jorispoort en de verdwenen brug over de Leie (STAM Gent © www.lukasweb.be - Art in Flanders vzw, foto Hugo Maertens)

Figuur 41: Detail uit Jacob van Deventer met zicht op de Sint-Jorispoort, ca. 1560 (Nationale Bibliotheek, Madrid)

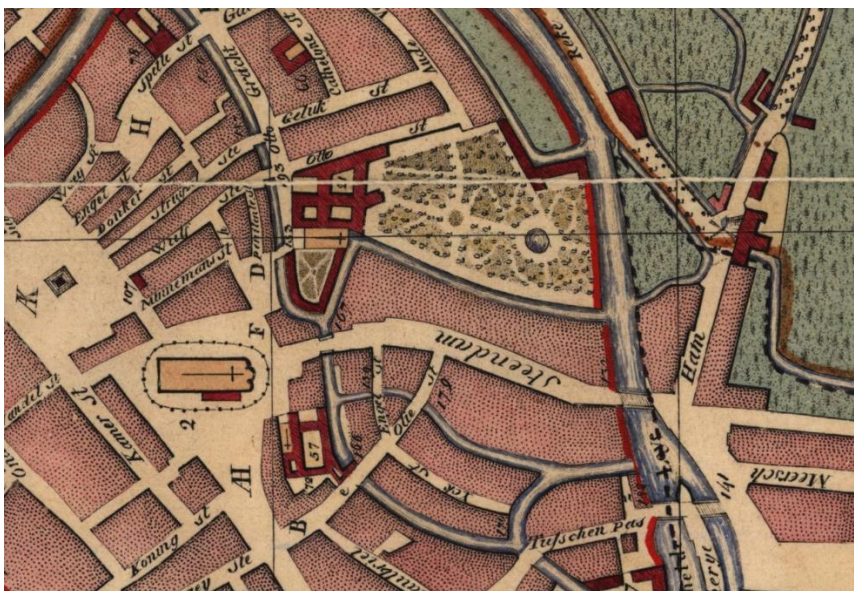
aanleg van de toenmalige Baudelokaai (nu Koning Willem I-kaai) op het einde van de 19de - begin 20ste eeuw.

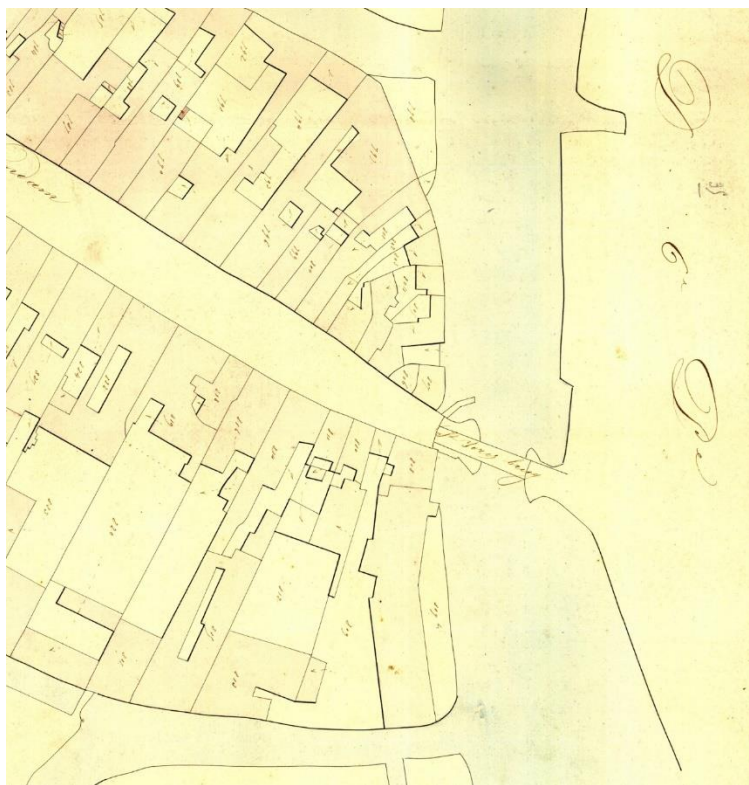
Figuur 43: Het traject van de Steendam van aan de Sint-Jacobskerk tot aan de brug over de Leie. De Sint-Jorispoort is verdwenen en de rooilijn is dichtgebouw tot aan het water, kaart van Horenbault, 1619. De kaart is gedraaid naar het noorden (Stad Gent, De Zwarte Doos, Archief Gent)

Figuur 44: Detail uit het stadsplan van Hendrik Hondius in de *Flandria Illustrata* van Antonius Sanderus, 1641-1735. Ook hier is de noordelijke rooilijn van de Steendam aangevuld tot aan de brug over de Leie. De kaart is gedraaid naar het noorden (Stad Gent, De Zwarte Doos, Archief Gent, SAG_IC_DK_1_13)

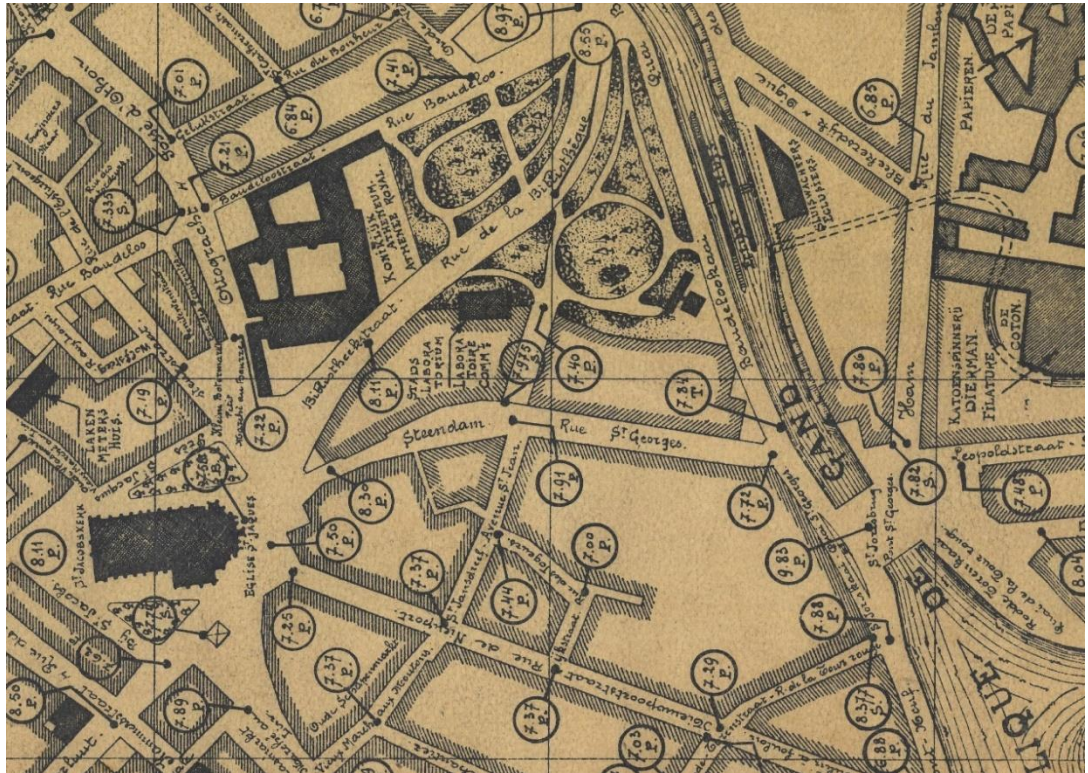
Figuur 45: Stadsplan van G. Goethals uit 1796 met weergave van de toenmalige situatie (Universiteitsbibliotheek, Gent)

Figuur 46: De dichtgebouwde rooilijn van de Steendam tot aan de voormalige Sint-Jorisbrug, Primitief Kadaster, ca. 1835 (Universiteitsbibliotheek, Gent)

Figuur 47: De situatie op de kaart van P. en L. Gérard, 1855 (Privéverzameling André Coene en Martine De Raedt, Gent)

Figuur 48: De situatie op de kaart van Compjijn en Soenen, 1912 met de nieuw aangelegde straten waaronder de Baudelokaai en de nieuwe Sint-Jorisbrug (STAM Gent)

De oude Sint-Jorisbrug was volgens het stadsplan uit 1534 een stenen brug bestaande uit 3 bogen in het verlengde van de Steendam en de Sint-Jorispoort. Later, in 1756, kwam een smalle houten draaibrug in de plaats. In 1907 verdween ook deze brug en werd ze vervangen door de huidige brug die meer opgeschoven werd naar het zuiden en niet meer rechtstreeks aansloot op de Steendam.

Figuur 49: Detail uit een aquarel van Wynantz, ca. 1820. Zicht vanop de Blekersdijk richting Sint-Jorisbrug (Stad Gent, De Zwarte Doos, Archief Gent, IC_AG_W_081)

Figuur 50: De voormalige Sint-Jorisbrug in het verlengde van de Steendam (links) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Archief Gent, SCMS_PBK_2711)

3.1.4. Archeologisch kader

In de wijde omtrek van het huidige Baudelopark werden reeds verschillende archeologische registraties gedaan en dit zowel in de vorm van werfbegeleiding, vooronderzoek en opgraving. De sporen zijn divers en kaderen binnen een brede tijdsspanne.

Tijdens recent archeologisch onderzoek op de speelplaats van de school aan de Ottogracht 4¹⁴, binnen de voormalige Baudelo-abdij, werd een muur aangetroffen die waarschijnlijk teruggaat tot de 16de-eeuwse fase van de abdij. Gelijkaardige muren met bakstenen van groot formaat waren eerder, bij werkzaamheden op de binnenliggende speelplaats, ten westen, aangesneden.

Meer sprekend voor het landschappelijke verhaal van de Waterwijk, waren de twee parallelle noordoost-zuidwest georiënteerde kaaimuren van een kanaaltje of 'vaardeken' of vest die over een lengte van ca. 16 m konden gevolgd worden. De kademuren waren tussen de 0,85 en 0,95 m breed en kenden aan de binnenzijde telkens een quasi gelijkaardige opbouw. De zichtbare zijde bestond uit een parement van grote gehouwen blokken natuursteen waarop de frijnslag goed zichtbaar was. De muren waren ca. 0,90-1,30 m hoog zichtbaar. In een tweede bouwfase werd het vaardeken overwelfd met een bakstenen gewelf. Het gewelf was nergens meer bewaard, maar de aanzet was op verschillende plaatsen op beide muren zichtbaar. Het meest noordelijke deel kreeg geen overwelfing, maar eindigde in een voor de buitenwereld zichtbare afgewerkte boog in natuursteen. De huidige schoolvleugel is met een spaarboog over het volgestorte vaardeken gebouwd. Aan de hand van iconografisch en archivalisch onderzoek, gecombineerd met de archeologische resultaten kan gesteld worden dat het vaardeken dat in 1732 vermeld stond als 'vaerdeken binnen baudeloo' vermoedelijk in de 17de eeuw overwelfd en overbouwd werd door de vleugel, momenteel opgenomen in het schoolgebouw. Het is niet duidelijk of het om een oorspronkelijke oude Leie-arm dan wel een gegraven waterloop ging. Wel was het mogelijk om via dit vaardeken de abdij van Baudelo, via de Leie en verder het Stekenevaardeken, rechtstreeks te verbinden met hun moederabdij in Sinaai. Op oude plannen van die tijd is er ook sprake van een keukin die precies op deze locatie werd opgetrokken, maar die was geen lang leven gegund, daar er midden - eind 18de eeuw sprake is van het afbreken van het keukengebouw en het dempen van dit deel van het vaardeken.

In 2014 werd in de Bibliotheekstraat, op de achterliggende percelen van huizen aan de Steendam, een archeologisch onderzoek uitgevoerd door BAAC Vlaanderen¹⁵. Het resultaat van deze opgraving waren sporen van landwinning uit de late middeleeuwen; twee ovens en sporen uit de 14de eeuw; 16de-17de-eeuwse muurresten; een 17de-18de-eeuwse leerlooierij, een laat 18de-/vroeg 19de-eeuwse leerlooierij en muurresten uit de 19de en 20ste eeuw.

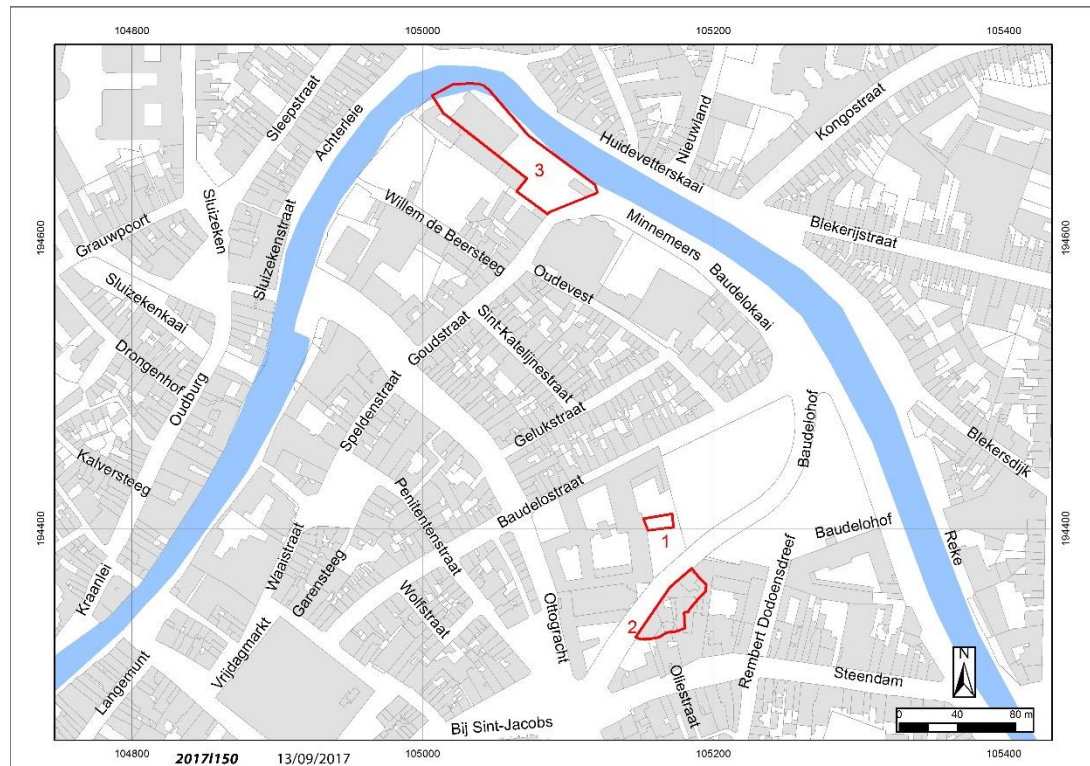
Eveneens in 2014 werd aan de Minnemeers 2-4 door BAAC Vlaanderen een archeologisch onderzoek georganiseerd in kader van nieuwbouwwerken¹⁶. Dit leverde vooral kennis op over de evolutie van het perceel aan deze bocht in de Leie, met sporen van overstromingen en het proberen strijden tegen het water om het perceel droog te krijgen door ophoging sinds de 13de eeuw. Deze percelen aan de Leie werden gebruikt als stortplaats, bleekweiden en een kopergietijerij, alle

¹⁴ BRU, M.A., VERMEIREN, G. & STEURBAUT, P., 2015, p. 74-76.

¹⁵ VAN REMOORTER, O., SCHELLENS, S. & VANOVERBEKE, R., 2016; VAN REMOORTER, O. & VANOVERBEKE, R., *Bibliotheekstraat 2-10*, in: *Archeologisch Onderzoek in Gent 2018*, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 8), Gent, 2018, p. 47-52.

¹⁶ BILLEMONT, J., VANOVERBEKE, R. & SADONES, S., *Archeologische opgraving Gent, Minnemeers*, (BAAC Vlaanderen, Rapport nr. 266), Bassevelde, 2016; BILLEMONT, J., *Minnemeers 2-4*, in: *Archeologisch Onderzoek in Gent 2018*, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 8), Gent, 2018, p. 100-112.

activiteiten rechtstreeks gekoppeld aan het water. De alluviale meersgronden aan de rand van de stad vormden een uitgelezen plaats voor artisanale bedrijvigheden.

Figuur 51: Lokalisatie van de hoger besproken recente opgravingen in de buurt: 1-speelplaats Ottogracht 4; 2-Bibliotheekstraat; 3-Minnemeers (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

De ligging van bovenstaande sites, buiten de bebouwde zones, naast de zich uitbreidende stad en vlakbij zowel een landweg - de Steendam - als waterwegen - de Leie en haar vertakkingen - bood talrijke voordelen. De alluviale kleien van Schelde en Leie die in de omgeving in grote hoeveelheden aanwezig waren, waren gemakkelijk te exploiteren en aan te voeren. De ligging buiten de bewoningskern was een voordeel voor het brandgevaar of de rookhinder, maar tegelijkertijd was de bewoning voldoende dichtbij om een eerste afzetmarkt te garanderen voor de afgewerkte producten¹⁷.

In de CAI zijn nog een aantal omliggende archeologische registraties opgenomen. De voor dit onderzoek relevante nummers worden besproken.

Ter hoogte van het MIAT zijn bij een aantal noodopgravingen (CAI: 333289) sporen teruggevonden die opklimmen tot de late middeleeuwen. Eveneens werd het dempen van de Minnemeersen, begin 20ste eeuw, vastgesteld. Deze werken zorgden voor een ophoging van het terrein en een mogelijke onderdoorvaart van de nieuw aan te leggen Congobrug¹⁸. In de Goudstraat 12 werd bij toeval (CAI: 333067) een metalen plaatje aangetroffen uit de late middeleeuwen¹⁹.

¹⁷ BERKERS, M., DE SMET, G. & STOOPS, G., 2011, p. 151-168.

¹⁸ RAVESCHOT, P., *Industrieel-archeologisch onderzoek aan de Minnemeers*, in: *Tijdschrift voor Geschiedenis van Techniek en Industriële Cultuur*, Gent, 1987, jg. 5 nr. 3-4, p. 57-60; RAVESCHOT, P., *Minnemeers*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1987, jg. 11 nr. 3, p. 21-22.

¹⁹ BONQUET, D. & LALEMAN, M.C., *Goudstraat 12*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1990, jg. 14 nr. 2, p. 51-52.

Onder het tracé van de Bibliotheekstraat werden structuren aangetroffen die enerzijds verwijzen naar de gracht (Baudelovest/-vaardeken of Sint-Jansgracht) die hier liep en gedempt werd in 1893, alsook naar laatmiddeleeuwse bebouwing die er langs stond en onderdeel was van de Baudelo-abdij (CAI: 333020)²⁰.

In de Ottogracht werden bij wegen- en collectorenwerken de restanten aangesneden van de kaaimuur van de voormalige gracht die hier liep en in 1862 werd gedempt. Tevens werd de aanzet van een bruggenhoofd aangesneden. Deze bestond uit een kern in baksteen en afgeboord met blauwgrijze natuursteen (CAI: 333319, 333320, 333321, 333322)²¹.

Op het huidige rond punt Bij Sint-Jacobs werden bij wegenwerken de restanten van bakstenen muren opgetekend (CAI: 333019) die refereren naar het voormalige bouwblok dat nog zichtbaar is op de plannen van het Primitief Kadaster. Verder richting Sint-Jacobskerk (CAI: 333017) werd de kerkhofmuur in Doornikse kalksteen aangesneden, evenals begravingen²². CAI: 333404 is waarschijnlijk een foute interpretatie van een mondelinge communicatie.

Tussen de Steendam, Ijkmeesterstraat en Sint-Jansdreef (CAI: 160711, 333405) werden bij werkzaamheden aardewerkensembles aangetroffen die refereren naar de aanwezigheid van een pottenbakkerij²³.

²⁰ LALEMAN, M.C. & RAEYMAEKERS, E., *Bibliotheekstraat*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1997, jg. 21 nr. 3-4, p. 91-92.

²¹ LALEMAN, M.C., RAEYMAEKERS, E. & STOOPS, G., *Ottogracht*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1996, jg. 20 nr. 3, p. 61-63.

²² RAVESCHOT, P., *Bij Sint-Jacobs*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1989, jg. 13 nr. 4, p. 12.

²³ BERKERS, M., DE SMET, G. & STOOPS, G., 2011, p. 151-168.

Figuur 52: De op de CAI aangeduide en hoger besproken relevante archeologische relictten (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

3.2. Bodem

3.2.1. Bodemgenese

De bodem in de Gentse kernstad staat voornamelijk ingekleurd als antropogeen.

Het was niet mogelijk om tijdens het vooronderzoek met ingreep in de bodem in de vorm van proefputten binnen het totale projectgebied Cluster Baudelohof een referentieprofiel in functie van bodemgenese uit te zetten. Algemeen was het beeld per zone vooral een opeenvolging van puinlagen als gevolg van afbraak, ophoging of opvulling van vergravingen voor recente en subrecente verstoringen. Hierdoor was het niet mogelijk een zicht te krijgen op een (archeologisch) relevante stratigrafie en werd nergens de natuurlijke bodem bereikt.

De meest zuidelijke proefput (Werkput 5) van Zone 4 werd aangelegd ter hoogte van het kruispunt met de Steendam. Al snel werd gestoten op zeer zware muurrestanten waardoor er enkel in het noorden nog dieper kon worden gegraven en dit tot op de meest veilige diepte van ca. 6,27 m T.A.W. (ca. 1,80 m ten opzichte van het huidige looppniveau). De bewaarde stratigrafie was er één van een opeenvolging van puinpakketten en egalisatie voor het huidige straatniveau. Deze puinpakketten zijn waarschijnlijk in verband te brengen met de afbraak van het huizenblok in de 19de eeuw. De moederbodem werd niet bereikt.

Figuur 53: Noordprofiel Werkput 5 (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

Het profiel van de werfbegeleiding WP1 werd niet in detail geregistreerd aangezien het hoofdzakelijk bestond uit doorbroken muurfragmenten. Lokaal leken de pakketten in het profiel meer zandig en droger van oorsprong in vergelijking met de opgegooide puin- en tuinpakketten vastgesteld in de werkputten tijdens het vooronderzoek. Dit heeft vermoedelijk te maken met de in oorsprong hogere dijkweg die de Steendam was.

3.2.2. Bodembewaring

Gezien de opeenvolging van hoofdzakelijk antropogene puinpakketten kan er geen uitspraak gedaan worden over de natuurlijke bodemopbouw en de bodemkundige degradatieprocessen.

De bewaring van de archeologische structuren is goed te noemen, gezien de materialen waaruit deze zijn opgebouwd (baksteen en natuursteen). Voor eventuele grondsporen ligt dit anders gezien de sterk verstedelijkte context en het niet bereiken van de moederbodem.

3.2.3. Effecten op bewaring archeologische site/artefacten

De hoge graad aan historische en subrecente structuren en vergravingen zorgde quasi ontegensprekelijk voor de afwezigheid van een referentieprofiel met een zicht op de oorspronkelijke bodemopbouw.

De natuurstenen en, later, bakstenen relictten geven een beeld van de bouwgeschiedenis van de poort en de aansluitende bebouwing. Deze hebben dan ook goed de tand des tijds doorstaan, maar zijn tegelijk deels de oorzaak van de slechte bewaring van de relictten en bodemopbouw uit een verder verleden.

3.2.4. Referentiebodems op gekende archeologische sites

3.2.4.1. Vooronderzoek met ingreep in de bodem Cluster Baudelohof²⁴

In Zone 1 (Baudelostraat-Baudelohof) waar ca. 1 m werd afgegraven tot op de noodzakelijke diepte voor de geplande werken, bestond de opbouw aan de noordzijde (kant Baudelostraat) uit puinhoudende lagen boven de in het grondvlak aangesneden muurresten. Aan de zuidzijde (kant Baudelopark) was boven deze puinhoudende lagen de aangevoerde tuingrond zichtbaar van de parkaanleg. Aangezien de geplande verstoringen niet dieper gingen en de breedte van de proefsleuf het niet toeliet veilig dieper te gaan, is nergens de moederbodem bereikt.

Figuur 54: Zuidprofiel Zone 1, Werkput 2 (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

In Zone 2 (kaaimuur) werd vanaf de bestaande kaaimuur tot op een diepte van ca. 6,23 m T.A.W. gegraven en dit tot op een afstand van bijna 16 m van het water en een diepte van 6,84 m T.A.W. De volledige sleuf was in het oosten (kant Leie) ingenomen door recente uitgravingen en puinvullingen voor zowel de kaaimuur, als allerhande nutsleidingen. In het westen was de overgang

²⁴ Deze bevindingen zijn terug te vinden in de aan de werfbegeleiding voorafgaande nota: BRU, M.A., 2018.

zichtbaar van deze puinpakketten naar de aangevoerde tuingronden van het park. Aangezien de kaaiverlagingen niet dieper gingen, werd niet dieper gegraven en werd nergens de moederbodem bereikt.

Figuur 55: Zuidprofiel Zone 2, Werkput 3 (sequentie van oost naar west) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

In Zone 3 (Bibliotheekstraat) werd vanaf het voetpad van de Bibliotheekstraat verdiept tot op ca. 6,75 m T.A.W. (ongeveer 1,90 m t.o.v. het maaiveld). Meer naar het noorden gebeurde de afgraving tot ca. 6,24 m T.A.W. (1,20 tot 1,30 m ten opzichte van de bestaande speelplaats). De geplande wadi zou niet dieper gaan. Omwille van de aanwezige nutsleidingen in dit voetpad, alsook het stratigrafische beeld van een opeenvolging van een tuinpakket (bomen/struiken als scheiding tussen Bibliotheekstraat en speelplaats) op verschillende puinpakketten, werd besloten te stoppen aan het

voetpad. Op de gewenste diepte voor de wadi was enkel een grondplan registreerbaar van puinsporen in een oudere puinlaag.

Figuur 56: Zuidprofiel Zone 3, Werkput 1 (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

In Zone 4 (Koning Willem I-kaai) was het de bedoeling twee sleuven dwars op de Leie te graven. Na het aanleggen van de meest noordelijke sleuf werd besloten om de parallelle sleuf een tiental meter meer naar het zuiden niet te graven. De stratigrafie van de noordelijke sleuf, gegraven tot op een diepte van ca. 5,00 m T.A.W. (ca. 2,60 m diep ten opzichte van het huidige loopniveau) gaf enkel een zicht op de verstoringen aangebracht voor de aanleg van de kaaimuur in het oosten en de aanwezige riolering en nutsleidingen in de straat. Nergens werd de moederbodem bereikt, noch sporen aangetroffen van de oorspronkelijke bewoning.

Figuur 57: Noordprofiel Zone 4, Werkput 4 (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

Figuur 58: Zuidprofiel Zone 4, Werkput 4 (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

3.2.4.2. Sites in de nabije omgeving

Een vergelijking met andere archeologische sites in de omgeving is weinig opportuun omwille van de locatie van de werkputten in het verstedelijkte weefsel en de steeds terugkerende puinhoudende antropogene ophogingspakketten. Gezien het historisch ophogen van de in oorsprong natte bodemcontext is bij geen enkel onderzoek in de omgeving de natuurlijke bodem bereikt. De

verklaring hiervoor is dat de Waterwijk vóór 1213 zich in een laaggelegen dynamisch landschap bevond met verschillende, regelmatig overstromende, meanderende Leiearmen.

Bij het onderzoek in de Bibliotheekstraat²⁵ werd bij extra handmatige boringen een vermoedelijk natuurlijk pakket (grof, grijs en schoon zand) aangeboord op 3 tot 3,10 m T.A.W., op een diepte van ca. 5 m onder het huidige maaiveld. Deze site situeerde zich nabij een (op termijn gekanaliseerde) waterloop de Baudelolei. Tijdens het onderzoek werden aanwijzingen gevonden voor de zeer natte context. Zo werd een duidelijke accumulatie vastgesteld van natuurlijke kleiige overstromingspakketten. Deze bevatten zoetwaterslakjes en waren afgewisseld met antropogene, sterk organische, lagen die deels uit stadsafval bestonden. Deze oudste lagen konden op basis van het aangetroffen aardewerk vanaf de late 13de eeuw worden gedateerd. De verschillende lagen werden op een zuid-noord lopende helling afgezet, in de richting van de Baudelolei, vermoedelijk om meer vat te krijgen op deze stadsgracht en om deze vermoedelijk oude Leiearm meer te kanaliseren. Het palynologisch onderzoek ondersteunde ook het feit dat de omgeving voorheen zeer nat is geweest. In een stabilisatiehorizont tussen twee overstromingspakketten, die afgedekt werden door de 13de-eeuwse aanplempingslagen, werden zeer veel pollen van bomen (vooral els) en natte vegetatie herkend. Dit wees mogelijk in de richting van de nabije aanwezigheid van elzenbroekbossen en (natte) weiden en graslanden.

Ook bij het archeologisch onderzoek aan de Minnemeers²⁶ werden sporen teruggevonden van de plaatselijke waterhuishouding. Zo werd er een duidelijke accumulatie waargenomen van natuurlijke zandige overspoelingslagen afgewisseld met antropogeen opgebrachte, sterk organische lagen die als stadsafval geïnterpreteerd werden. Deze oudste lagen konden op basis van het aangetroffen aardewerk vanaf de late 13de eeuw worden gedateerd. De verschillende lagen waren in een duidelijke zuidwest-noordoost helling afgezet, richting de huidige Leie. De opeenvolging van deze antropogeen opgeworpen lagen en overstromingslagen werd geïnterpreteerd als een fase waarin de mens probeerde de waterrijke situatie de baas te kunnen en land in te winnen. Rekening houdend met de boring in één van de profielputten bleek de accumulatie van deze landwinningsactiviteiten ongeveer 3,40 m dik (2,00 tot 5,40 m T.A.W.).

3.3. Beschrijving van de archeologische site

3.3.1.1. De Sint-Jorispoort

Tijdens het vooronderzoek met ingreep in de bodem werd in Zone 4, Werkput 5 onmiddellijk onder de verharding van de bestaande bestrating (7,38 m T.A.W.) een massief in onregelmatige blokken Doornikse kalksteen aangetroffen, opgevoegd met beige kalkmortel, en met een duidelijke bouwnaad (S2, S3). Dit massief was verscheidene maal doorbroken voor recente nutsleidingen. De oostelijke begrenzing was weggebroken. Tijdens het vooronderzoek kon de zuidelijke begrenzing van het massief niet blootgelegd worden die misschien nog onder de huidige bestrating van de Steendam zit (alhoewel deze in recente tijden een volledige vernieuwing van de riolering heeft gekregen). De oostelijke begrenzing was weggebroken. Een mooi gehouwen blok Doornikse kalksteen aan de westzijde gaf de indruk van een dorpel, maar moet vermoedelijk een gerecupereerd blok natuursteen zijn geweest.

Tijdens de werfbegeleiding, ten westen van het massief Werkput 5, S2-S3 kon, zoals verwacht, een vervolg van dit natuurstenen relict (WP1, S1) opgetekend worden. Ook hier zaten de restanten vrij

²⁵ VAN REMOORTER, O. & VANOVERBEKE, R., 2018, p. 47-52.

²⁶ BILLEMONT, J., 2018, p. 100-112.

ondiep onder het huidige straatniveau, en dit reeds op ca. 7,40 m T.A.W. Een deel van deze structuur was weggebroken bij de aanleg van de huidige riolering. In het westelijke deel van de sleuf zaten een tweetal rechthoekige mooi gehouwen grote blokken Doornikse kalksteen verwerkt tussen de breuksteen. De functie hiervan is onduidelijk. Dit kan recuperatiemateriaal geweest zijn, of onderdeel van een constructie die zich verder naar het westen, onder het huidige voetpad situeerde.

Tijdens het vooronderzoek kon in het massief van Doornikse kalksteen een duidelijke bouwnaad (Werkput 5, S2-S3) onderscheiden worden die een oost-west verloop kende. Tijdens de werfbegeleiding (WP1) kende het spoor een eerder zuidoost-noordwest verloop. De verandering van richting was te situeren in de zone tussen het vlak van het vooronderzoek (Werkput 5) en de werfbegeleiding (WP1). De betekenis van de bouwnaad is tot nu niet duidelijk. Het lijkt er niet op dat deze te maken had met een overgang van fundering naar opgaand muurwerk, aangezien beide zich op hetzelfde niveau bevonden binnen het massief. Een mogelijke verklaring kan eventueel zijn dat deze naad een onderdeel is van een voorzetmuur/parement waarvan de afgewerkte zijde zich aan de noordkant van het massief bevond.

Figuur 59: Zone 4, Werkput 5, zicht op de natuurstenen (S2, S3) en de bakstenen (S4) restanten van de Sint-Jorispoort (van west naar oost) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

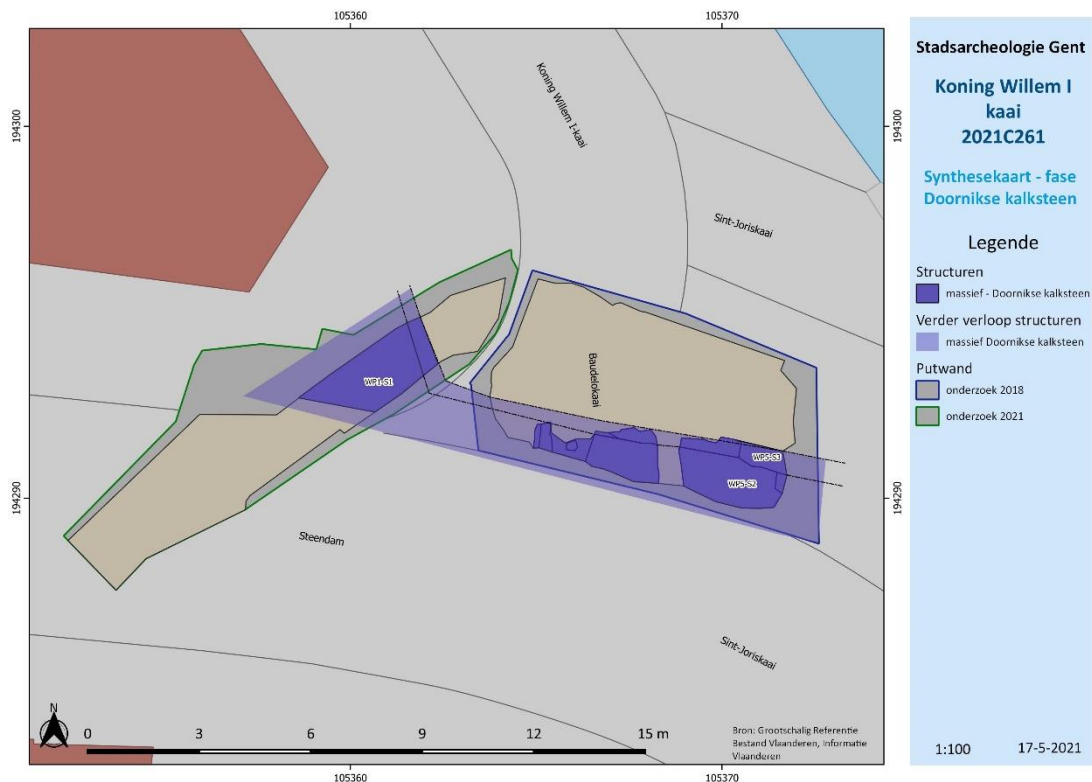
Figuur 60: WP1, natuurstenen relict S1 zichtbaar in het noordwestprofiel (van zuid naar noord) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

Figuur 61: WP1, Detail van het natuurstenen relict S1 met de knik naar het westen (van zuid naar noord) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

Wat de aflijning van het massief betreft werd tijdens de werfbegeleiding een deel van de westelijke grens aangetroffen. Deze duidelijk afgewerkte zijde was zowel in het grondvlak als in de westelijke sleufwand duidelijk zichtbaar. Het verdere verloop van de westzijde van het massief WP1, S1 moet verder onder het bestaande voetpad gesitueerd worden. De noordelijke aflijning kon ook vastgesteld worden, maar zoals bij het vooronderzoek in Werkput 5 was dit moeilijk zichtbaar door de aanwezigheid van de latere bakstenen structuren.

De aanlegdiepte kon niet bereikt worden, de maximale geregistreerde diepte bedroeg 5,96 m T.A.W.

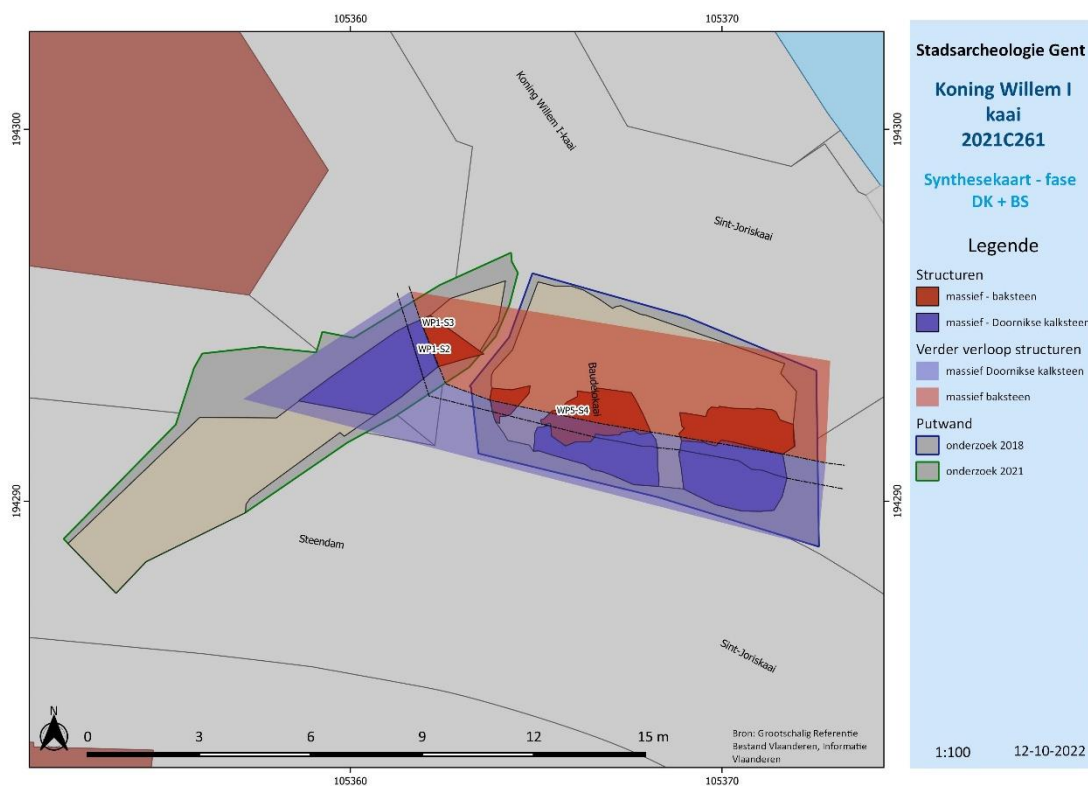
Figuur 62: Synthese van de poortconstructie in Doornikse kalksteen (Stad Gent, de Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

Tijdens het vooronderzoek met ingreep in de bodem (Zone 4, Werkput 5), zat tegen de noordzijde van het natuurstenen massief een bakstenen massief (S4) met bakstenen van 24/25 x 11/11,5 x 4/5,5 cm, gevoegd met beigewitte kalkmortel, en zeer onregelmatig gemetseld. Dit massief liep vermoedelijk verder in de bakstenen structuur (S3) met natuurstenen parement (S2) in WP1 van de werfbegeleiding. Hoewel de overgangszone tussen het vooronderzoek (Zone 4, Werkput 5) en de werfbegeleiding (WP1) niet kon onderzocht worden, kan er vanuit gegaan worden dat WP1, S2-S3 het vervolg was van Werkput 5, S4, het bakstenen massief dat tegen Werkput 5, S2 was aangebouwd. Deze constructie was tot onder het huidige wegdek bewaard, hoewel deels weggebroken voor nutsleidingen. De aanlegdiepte werd tijdens de werfbegeleiding niet vastgesteld.

Waarschijnlijk ging het om een gelijktijdig met WP1, S2 en S3 bestaande muur en onderdeel van een noordelijk deel van de voormalige Sint-Jorispoort, zoals afgebeeld op de aquarel van Lieven Vander Schelden uit 1584.

Figuur 63: De Sint-Jorispoort, aquarel van Lieven Vander Schelden, 1584 (STAM Gent)

Figuur 64: Synthese van de poortconstructie in Doornikse kalksteen en het bakstenen massief ten noorden (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

3.3.1.2. Het verdwenen bouwblok

Een deel van de bakstenen constructie Werkput 5, S4, behorende tot de Sint-Jorispoort, was weggebroken voor de aanleg van de bakstenen constructies S5, S6, S7, S8, S9 en S10.

Figuur 65: Zone 4, Werkput 5, zicht op het weggebroken torenrelict (S4) en de latere overbouw door S7 (van noord naar zuid) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

Deze constructies vormden samen de vermoedelijke voorgevel van een huis met twee, vermoedelijk halfondergrondse, kelderramen op de plaats van de vroegere toegangspoort. S7 vormde de effectieve muur met bakstenen van 24/24,5 x 11/11,5 x 5/5,5 cm en gevoegd met een beigewitte kalkmortel. S5 en S9 waren de muurresten van de openingen voor de kelderramen. Het baksteenformaat bedroeg 23,5 x 11/11,5 x 5 cm en ze waren opgevoegd met een harde witte kalkmortel. Bij beide raamopeningen hoorde een vloerafwerking in tegels, S10 (7,21 m T.A.W.) en S6 (6,92 m TAW). De effectieve keldervloer, S8, bevond zich op 6,42 m T.A.W. De tegelvloer was opgebouwd uit baksteentegels met als formaat 15 x 15 x 2,5 cm.

Figuur 66: Zone 4, Werkput 5, zicht op de relictten (S7, S9, S10) van het verdwenen bouwblok (van west naar oost) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

Het muurfragment S11, met een onduidelijk baksteenformaat en opgevoegd met een witte kalkmortel, kon niet gelinkt worden aan andere structuren en is vermoedelijk een invulling in de oorspronkelijke poortconstructie.

Figuur 67: Zone 4, Werkput 5, zicht op de bakstenen aanpassing (S11) aan de muur S4 (van noord naar zuid) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

De oost-west lopende gevelmuur Werkput 5, S7 kon ook tijdens de werfbegeleiding gevolgd worden. Deze vormde een afgewerkte hoek (WP1, S4) in zuidelijke richting, om vervolgens opnieuw een hoek te vormen en verder te lopen met een oost-west oriëntatie en aan te sluiten op de natuurstenen constructie WP1, S1 (Werkput 5, S2). De noordelijke zijde was voorzien van een cementlaag.

Figuur 68: WP1, bakstenen relict S4 (links) en S3 (massief rechts) (van west naar oost) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

Ten noorden van de bakstenen constructie WP1, S2 werd WP1, S6 aangetroffen. Dit muurdeel met een afgewerkte hoek vertoonde duidelijke afwerkingssporen met een kalkmortellaag en beschildering. Deze constructie was de tegenhanger van Werkput 5, S7 en samen waren ze de respectievelijke west- en zuidzijde van een grote rechthoekige kelderruimte. In de zuidwesthoek van deze kelderruimte kon een kleinere rechthoekige ruimte afgebakend worden. De functie van deze kleine ruimte was onduidelijk. Gezien de cementlaag was duidelijk geopteerd voor een waterdichte afwerking.

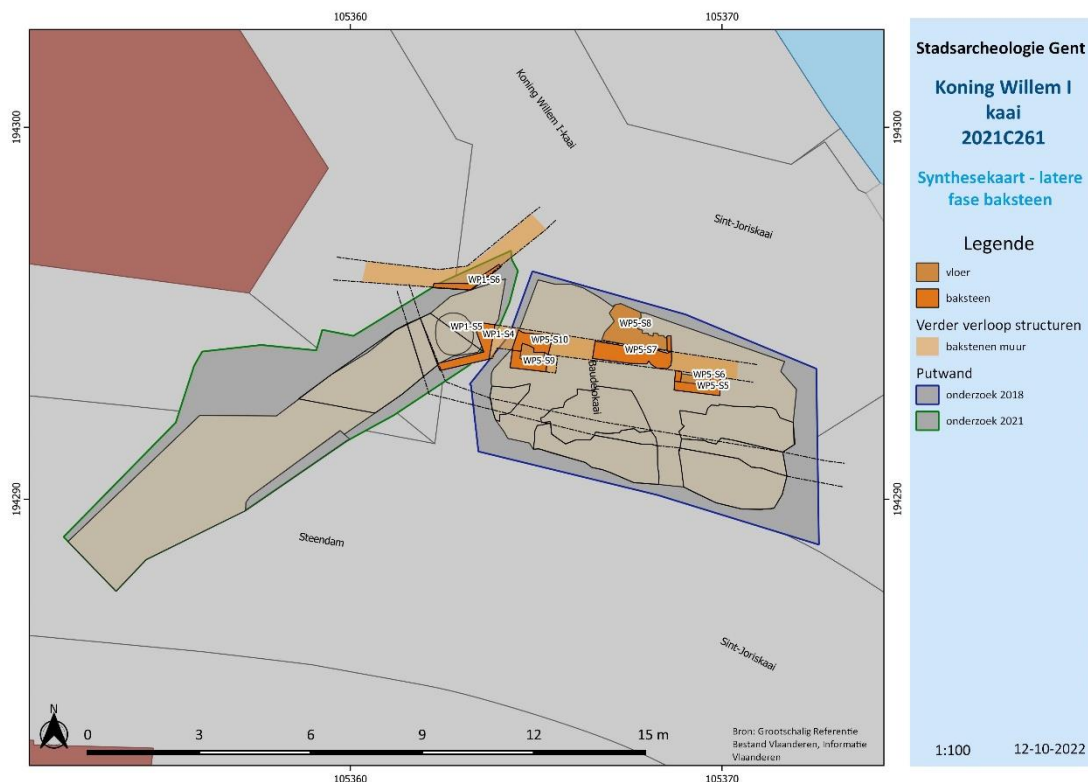
Figuur 69: WP1, bakstenen keldermuur S6 (van zuid naar noord) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

Tot slot kon bij de werfbegeleiding vastgesteld worden dat de hierboven beschreven kleinere rechthoekige ruimte, in de zuidwesthoek van de grotere kelderruimte, in een recentere fase voorzien was van een circulaire bakstenen structuur (WP1, S5). Door de aanwezigheid van een oude riolering was niet vast te stellen of het hier ging om een circulaire constructie, die eventueel kon functioneren als waterciterne of waterput, of dat het slechts een halfronde structuur betrof.

Figuur 70: WP1, bakstenen relict S3 met de (half)ronde uitsparing S5 (van west naar oost) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

Al deze bakstenen muren waren onderdeel van de voormalige doorlopende rooilijn langsheen de Steendam, na de afbraak van de Sint-Jorispoort. Dit deel van het bouwblok bleef bestaan tot bij de afbraak op het eind van de 19de en begin 20ste eeuw voor de aanleg van de toenmalige Baudelokaai (nu Koning Willem I-kaai).

Figuur 71: Synthese van het afgebroken bouwblok en de voormalige rooilijn in baksteen (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

3.4. Beschrijving van het bestand aan culturele en natuurwetenschappelijke vondsten

Het onderzoek leverde in totaal 13 vondstnummers op. Er werden geen vondsten geselecteerd voor verdere uitwerking omdat deze te beperkt of fragmentarisch aanwezig waren in contexten die chronologisch te breed, verstoord of helemaal niet konden worden gedateerd. De dateringsvork van de omliggende puinpakketten situeert zich tussen de 17de en 19de eeuw (zie hoger).

3.5. Datering en interpretatie van de site

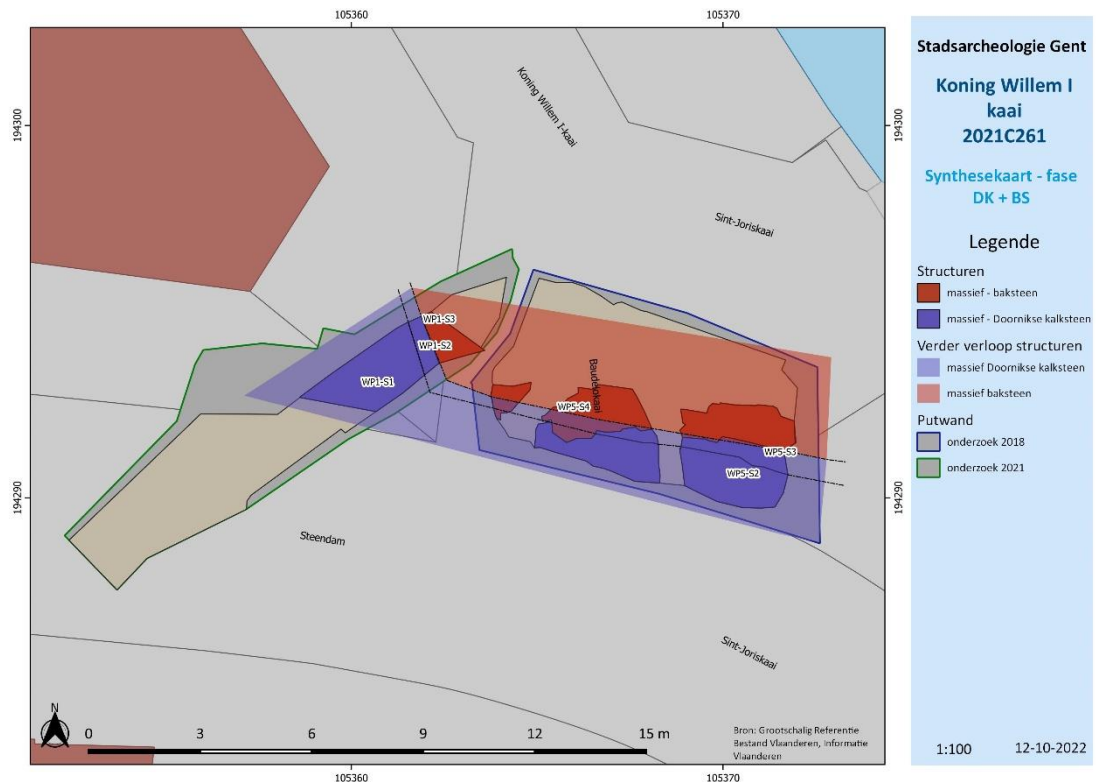
Het onderzoeksgebied situeert zich ter hoogte van de verdwenen Sint-Jorispoort. Deze voormalige stadspoort maakte deel uit van één van de uitbreidingen van de 12de-eeuwse stadsomwalling en werd volgens historische bronnen afgebroken in 1577. Na de afbraak werd in het verlengde van de bestaande noordelijke rooilijn van de Steendam het bouwblok doorgetrokken tot aan de toenmalige brug over de Leie. Dit deel van de bebouwing verdween op zijn beurt op het einde van de 19de - begin 20ste eeuw, bij de aanleg van de toenmalige Baudelokaai (nu Koning Willem I-kaai).

3.5.1. Relatieve datering op basis van sporen- en vondstenbestand

3.5.1.1. Sint-Jorispoort:

De drie structuren uit het vooronderzoek (Werkput 5, S2, S3 en S4; en WP1, S1, S2 en S3) die onderdeel moeten geweest zijn van de verdwenen poort kunnen relatief ten opzichte van elkaar geplaatst worden. De naad tussen Werkput 5, S2-S3 en WP1, S1-S2, verraaft dat er een fase tussen

de opbouw van beide delen moet geweest zijn, maar welk deel het oudste was, alsook hoeveel tijd tussen beide fasen zat, is niet duidelijk. Het bakstenen relict Werkput 5, S4 en WP1, S3 met baksteenformaat (24/25 x 11/11,5 x 4/5,5 cm) is een latere aanpassing/toevoeging aan het natuurstenen volume. Ook hierbij is het niet duidelijk hoeveel tijd er tussen de aanleg van het natuurstenen volume en de bakstenen fase heeft gezeten. Het gebruikte baksteenformaat geeft een indicatie dat dit vermoedelijk in de 15de eeuw zou kunnen geweest zijn en dat het ging om een uitbreiding op het poortvolume in noordelijke richting.

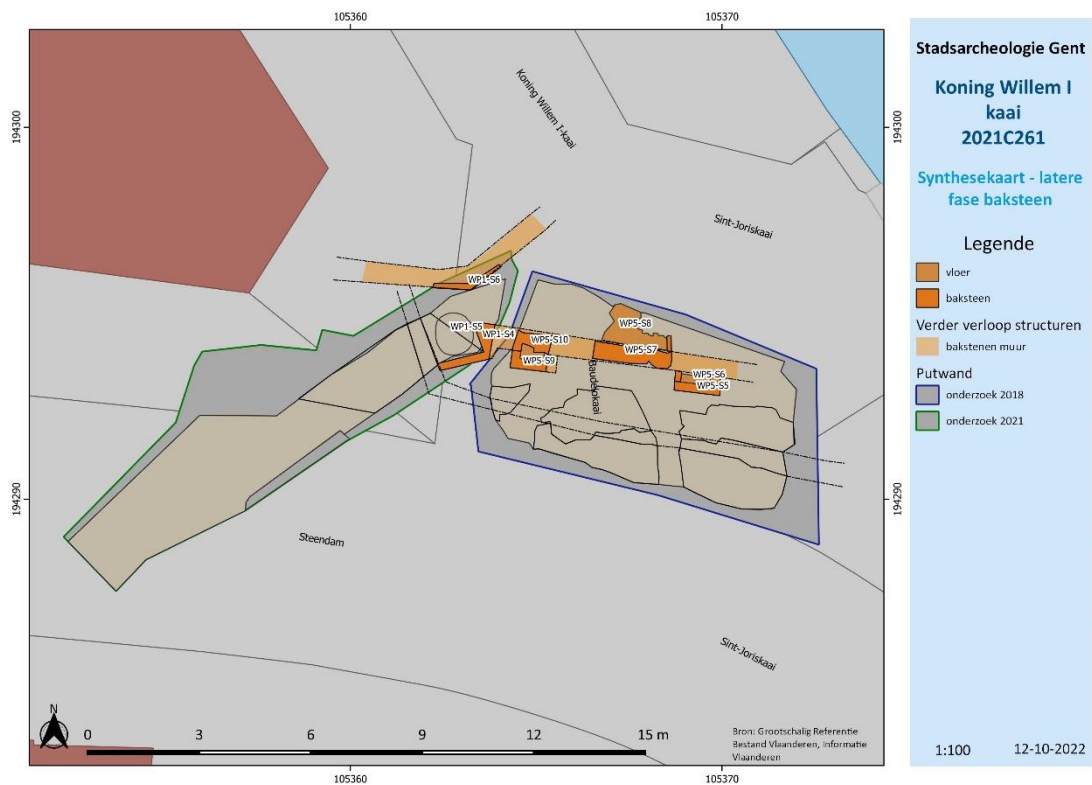
Figuur 72: Synthese van de poortconstructie in Doornikse kalksteen en het bakstenen massief ten noorden (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

3.5.1.2. Verdwenen bouwblok

Na het ontmantelen van de poort, bleven (een deel van) de funderingen bewaard onder het maaiveld. Er kwamen aanpassingen aan de bewaarde delen in functie van de nieuw op te trekken gebouwen die de rooilijn van de Steendam in oostelijke richting zouden vervolledigen. Zo werd het bakstenen onderdeel van de poort (Werkput 5, S4 en WP1, S3) klaarblijkelijk deels weggekapd voor de aanleg van de bakstenen muur (Werkput 5, S7 en WP1, S4) die de nieuwe rooilijn langs de Steendam werd. Deze zuidelijke keldermuur (Werkput 5, S7 en WP1, S4) met uitspringende kelderramen had een westelijke tegenhanger, namelijk WP1, S6.

De verschillende bakstenen onderdelen van het verdwenen bouwblok geven een wijde dateringsvork vanaf de 16de tot in de 19de/20ste eeuw.

De verschillende muurdelen geven geen relatieve chronologie over welke muren ouder zouden zijn dan andere, gezien het beperkte onderzochte areaal. Zij waren alle onderdeel van de fundering of keldermuren van het verdwenen bouwblok, dat in kern terug gaat tot het einde van de 16de eeuw, maar waar er vermoedelijk structurele aanpassingen zijn gebeurd tot op het einde van de 19de eeuw, vlak voor de afbraak. De gecementeerde en gekaleide wanden van enkele delen, opgetekend tijdens de werfbegeleiding (WP1) bevestigen dit vermoeden.

Figuur 73: Synthese van het afgebroken bouwblok en de voormalige rooilijn in baksteen (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

Het zeer beperkte vondstenarsenaal (zie hoger), verzameld tijdens het vooronderzoek met ingreep in de bodem (Zone 4, Werkput 5), is afkomstig van de omliggende puinlagen rond de natuurstenen en bakstenen structuren. Deze puinpakketten zijn het gevolg van de afbraak van het bouwblok eind 19de-begin 20ste eeuw en bevatten aardewerk dat gedateerd kan worden in de brede dateringsvork 17de-19de/20ste eeuw. Deze tijdsperiode komt overeen met de fase van het bouwblok.

3.5.2. Absolute datering op basis van vondsten

Er zijn geen vondsten aangetroffen die een absolute datering toelaten.

3.5.3. Absolute datering op basis van natuurwetenschappelijke dateringstechnieken

Niet van toepassing.

3.5.4. Absolute datering op basis van historische bronnen

3.5.4.1. Sint-Jorispoort

De Steendam gaat zeker terug tot de 13de eeuw, misschien zelfs nog ouder. Het toponiem verwijst naar een door meersen aangelegde dam, een verhoogde weg te midden van het drassige land. Mogelijk vormt de Steendam een onderdeel van een oude landweg met een op zijn minst middeleeuwse oorsprong.

De Steendam eindigde in het oosten in de Sint-Jorispoort. Deze stadspoort was onderdeel van de al naar voor geschoven 12de-eeuwse stadsomwalling.

Figuur 74: De 12de-eeuwse stadsomwalling met haar poorten en de vooruitgeschoven Sint-Jorispoort (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

De poort is in oorsprong vermoedelijk 13de-eeuws maar welke vorm ze toen kende is niet bekend. De bewaarde afbeeldingen van deze poort zijn alle 16de-eeuws. Deze poort werd volgens historische bronnen afgebroken in 1577.

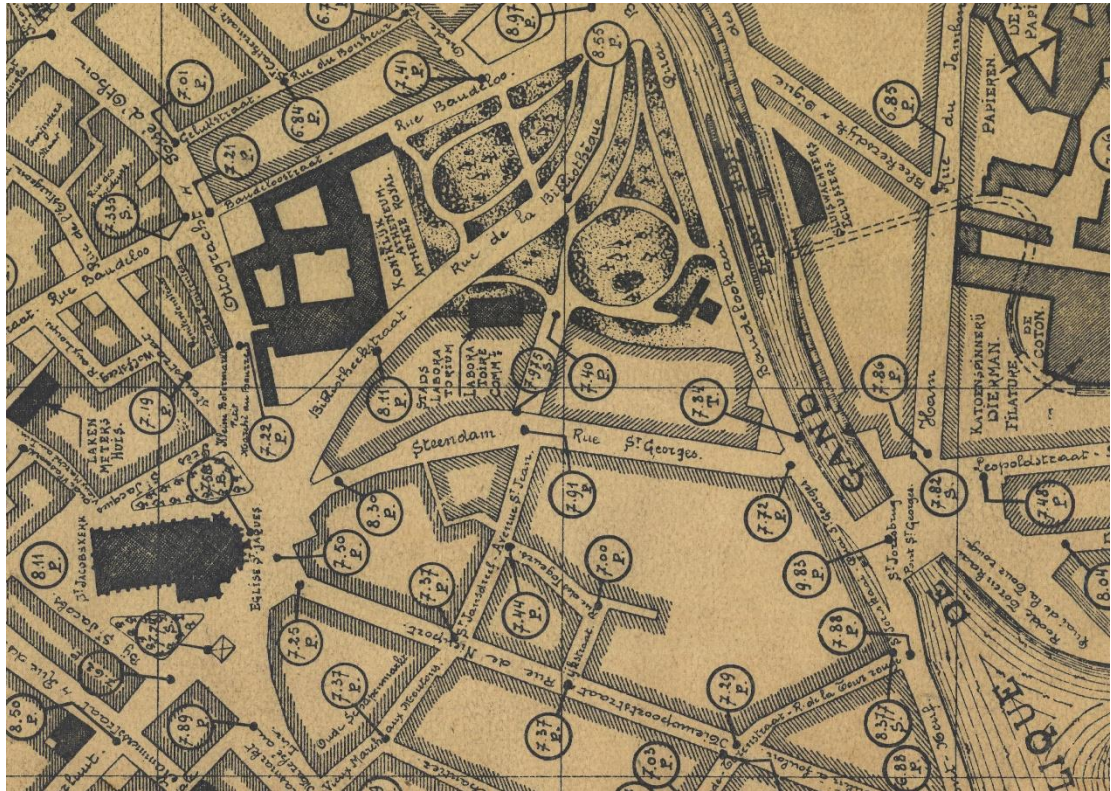
Figuur 75: Panoramisch Gezicht op Gent van 1534, detail op de Sint-Jorispoort en de verdwenen brug over de Leie (STAM Gent © www.lukasweb.be - Art in Flanders vzw, foto Hugo Maertens)

3.5.4.2. Verdwenen bouwblok

Kort na de afbraak van de Sint-Jorispoort (1577) werden er bakstenen woonhuizen opgetrokken ten noorden van deze constructie en werd de noordelijke rooilijn van de Steendam doorgetrokken tot aan de brug over de Leie. Het bouwblok ter hoogte van de Koning Willem I-kaai is blijven bestaan tot het einde van de 19de-begin 20ste eeuw.

Figuur 76: Uitsnit van de kaart van P. en L. Gérard, 1855 (Privéverzameling André Coene en Martine De Raedt, Gent)

Figuur 77: Uitsnit van de kaart van Compijn en Soenen, 1912 met de nieuw aangelegde straten waaronder de Baudelokaai en de nieuwe Sint-Jorisbrug (STAM Gent)

3.5.5. Tafonomische opbouw en formatie van de archeologische site

Gezien de beperkte onderzochte zone, de hoge graad aan natuurstenen en bakstenen sporen én de aanwezigheid van een sterk verstedelijkte ondergrond is het quasi onmogelijk om de tafonomische opbouw van de site weer te geven.

Jammer genoeg leverden de archeologische registraties geen inzichten in de vroegste fase van de Steendam, de historisch gekende dijkweg die zeker uit de 13de eeuw stamt, en mogelijk nog ouder is. De natuurstenen restanten van de Sint-Jorispoort mogen zeker in de 14de, misschien 13de eeuw geplaatst worden, waarna deze in de 15de-16de eeuw een bakstenen aanpassing kreeg. Aanwijzingen voor de bouwfasen of de aanleg werden niet verzameld.

Van de afbraak van de poort in 1577 zijn op zich geen getuigen overgebleven behalve dat de funderingen onmiddellijk onder het maaiveld (deels) bewaard zijn. Er werden geen relictten of vondsten verzameld die te maken hebben met deze afbraak.

De verlenging tot aan de brug over het water van de noordelijke rooilijn van de Steendam in de 17de eeuw, ten noorden van en tegen de verdwenen poort, was zichtbaar in de vorm van bewaarde bakstenen muren en vloerniveaus. Zij zijn het restant van de afbraak op het einde van de 19de-begin 20ste eeuw, een proces dat zorgde voor de accumulatie van de omliggende puinpakketten en het volstorten van de kelderruimtes.

Al deze archeologisch vastgestelde relictten en processen zijn te koppelen aan historische bronnen en cartografisch materiaal.

3.6. Synthese

3.6.1. Interpretatie van de site

Op basis van een bureauonderzoek kon enkel vastgesteld worden dat het kruispunt Steendam – Koning Willem I-kaai een hoog historisch en cartografisch vastgesteld archeologisch potentieel kon bevatten op het vlak van een verdwenen laatmiddeleeuwse stadspoort op het tracé van een zeker 13de-eeuwse dijkweg, en op het vlak van een bouwblok vanaf de 17de eeuw.

Met een uitgesteld vooronderzoek met ingreep in de bodem in de vorm van een proefput (Zone 4, Werkput 5) kon eenduidig vastgesteld worden dat de restanten van de verdwenen laatmiddeleeuwse Sint-Jorispoort zich quasi onmiddellijk onder het maaiveld bevonden. Na afbraak van de poort in 1577 verscheen in het verlengde van de bestaande noordelijke rooilijn van de Steendam nieuwe bakstenen bebouwing tot aan de toenmalige brug over de Leie.

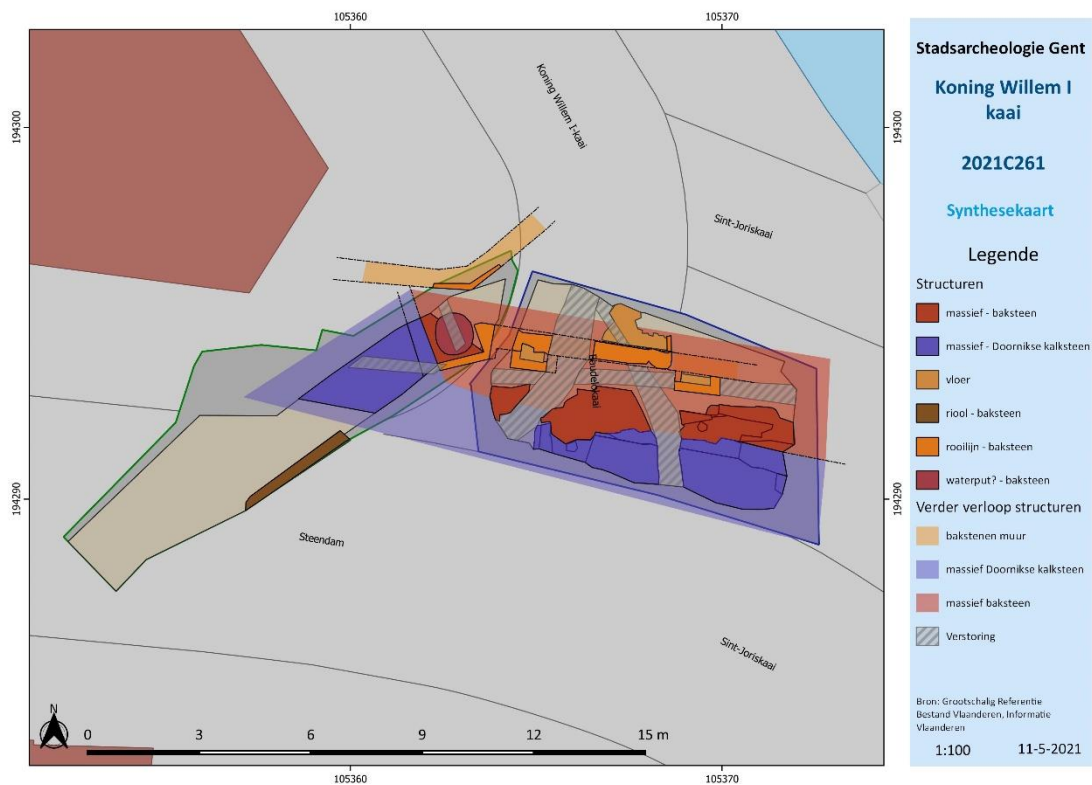
Door de beperkte afmetingen van de werkput kon de omvang van de funderingen van de poort niet afgebakend worden en zouden deze misschien bij het plaatsen van een aansluitende riolering tussen de Koning Willem I-kaai en de Steendam verder aangesneden worden. Daarom werd in het programma van maatregelen van de nota een werfbegeleiding voorgesteld op het tracé van de rioleringaansluiting. Tijdens de werfbegeleiding werd het maximale archeologische potentieel geregistreerd en verzameld alvorens de nieuwe riolering werd aangelegd. Er konden slechts beperkte aanvullingen gedaan worden op de reeds in het proefputtenonderzoek verzamelde resultaten.

- > **De Sint-Jorispoort** (een stadspoort onderdeel van de naar voor (oosten) geschoven 12de-eeuwse stadsomwalling):

De restanten kenden niet alleen een laatmiddeleeuwse Doornikse kalksteenfase maar ook een vermoedelijk 15de-16de-eeuwse bakstenen aanpassing aan de noordzijde (buitenzijde). Tijdens de werfbegeleiding werd het natuurstenen vervolg in westelijke richting doorsneden en kon ook hier een bakstenen jongere fase opgetekend worden.

- > **Verdwenen bouwblok:**

De Sint-Jorispoort is volgens historische bronnen afgebroken op het einde van de 16de eeuw (1577) en kort daarna werden er bakstenen woonhuizen opgetrokken ten noorden van deze constructie, in het verlengde van de bestaande rooilijn van de Steendam. In de 20ste eeuw werd de Baudelokaai (nu Koning Willem I-kaai) getrokken door dit deel van het bouwblok en werden boven- maar ook grotendeels ondergronds, de muren afgebroken. Zowel tijdens het vooronderzoek met ingreep in de bodem (Zone 4, Werkput 5) als tijdens de werfbegeleiding (WP1) werden restanten vastgesteld van de muren en vloeren van de verdwenen kelderruimtes.

Figuur 78: Synthese van de poortconstructie in Doornikse kalksteen (blauw) en het bakstenen massief (rood) ten noorden; alsook van de restanten van het verdwenen bouwblok (oranje) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

Rondom de structuren werden alleen puinlagen aangetroffen waarbij de vondsten enkel versmeten materiaal bevatten van de 17de tot 19de/20ste eeuw. Een stratigrafische opbouw van de middeleeuwse dijkweg (Steendam) kon omwille van de beperkte ruimte en de hoge graad van verstedelijkte ondergrond (nutsleidingen) nergens vastgesteld worden.

3.6.2. Confrontatie met eerder uitgevoerd archeologisch onderzoek

Er waren nog geen archeologische onderzoeken in de bodem uitgevoerd, ter hoogte van het projectgebied, waaraan de resultaten kunnen getoetst worden. Wel worden ze ingekanteld in het ruimere verhaal van de 12de-eeuwse stadsomwalling van Gent.

3.6.3. Verwachting archeologisch erfgoed op het terrein

De projectzone werd archeologisch onderzocht binnen het kader van de noodzakelijke ingrepen in functie van een rioleringsaansluiting. Omwille van de beperkte omvang in oppervlakte en diepte is tijdens de werken al het archeologisch potentieel onderzocht in het kader van deze werken.

Toch mag deze onderzoekzone **niet opgenomen worden op de GGA** aangezien een andere aard van ingrepen op dezelfde locatie nog bijkomende kennis kan genereren (zoals aanlegdiepte; opbouw; relatie met andere structuren; bodemopbouw; ...).

3.6.4. Belang en betekenis van de archeologische site in een ruimere context

Hoewel zeer beperkt in omvang en resultaten is de precieze locatie van de verdwenen Sint-Jorispoort een waardevolle aanvulling op de voor handen zijnde historische informatie. Jammer genoeg kunnen geen uitspraken gedaan worden over de vorm of faseringen van deze stadspoort, zoals dit bij de recente archeologische onderzoeken ter hoogte van de Brabantpoort²⁷ of de Postteernepoort²⁸ wel het geval was. De resultaten van het verdwenen bouwblok waren te summier om uitspraken binnen een ruimere context te maken.

3.7. Beantwoording onderzoeksvragen

Bij het vooronderzoek met ingreep in de bodem werden in de projectzone kruispunt Koning Willem I-kaai – Steendam (niet-limitatieve) onderzoeksvragen voorgesteld. Bij de werfbegeleiding werden bepaalde vragen meer verfijnd. Hieronder volgt een synthese van de 2 lijsten.

- > Wat is de kennis over het bouwblok ingesloten door de Steendam en de Sint-Jansgracht en nu ingenomen door de Koning Willem I-kaai?

De voor handen zijnde kennis, uit historische en cartografische bronnen, over dit bouwblok, aangevuld met een recent archeologisch onderzoek ter hoogte van de Bibliotheekstraat, kon met het onderzoek ter hoogte van het kruispunt Steendam - Koning Willem I-kaai niet uitgebreid worden. Ter hoogte van de onderzoeklocatie was geweten dat het doortrekken van de rooilijn tot aan de voormalige brug over de Leie er pas was gekomen na de afbraak van de Sint-Jorispoort in 1577. Deze bebouwing werd eind 19de - begin 20ste eeuw afgebroken voor de aanleg van de toenmalige Baudelokaai (nu Koning Willem I-kaai).

- > Zijn er restanten van het afgebroken bouwblok bewaard aan de Steendam?

De geregistreerde muur- en vloerfragmenten van het bouwblok situeren zich ten noorden van de fundamenteën van de Sint-Jorispoort. Eventuele meer in pandige relictten, meer noordwaarts in de Koning Willem I-kaai (Zone 4, Werkput 4) waren uitgediept op het traject van de recente nutsleidingen en rioleringen.

- > Zijn er verschillende fasen te onderscheiden in de bewoning? In welke periode moeten deze fasen gesitueerd worden?

Het was niet mogelijk een fasering op te stellen voor de geregistreerde muren. Op basis van het baksteenformaat en de historische gegevens lijken deze te starten in de 17de eeuw en moeten er in de 300 jaar, tot de afbraak, wel aanpassingen gebeurd zijn. Een duidelijke fasering was niet herkenbaar, maar de afwerking op sommige muren doet vermoeden dat deze tot net voor hun

²⁷ VERMEIREN, G. & BRU, M.A., 2017, p. 117-121.

²⁸ STOOPS, G., DE MULDER, G., BERKERS, M., MIKKELSEN, J. & VERMEIREN, G., *De Postteernestraat: voor- en nageschiedenis van een doorgang in een middeleeuwse stadsmuur*, in: DE GROOTE, K. & ERVYNCK, A. (red.), *Gentse geschiedenissen ofte, nieuwe historiën uit de oudheid der stad en illustere plaatsen omtrent Gent*, Gent, 2017, p. 93-108; STOOPS, G., *De Postteernestraat, Gent: voor- en nageschiedenis van een doorgang in een middeleeuwse stadsmuur*, (Congresbundel BNA-dagen), Gent, 2017, p. 26; STOOPS, G., *Gent. De Postteernepoort*, (Erfgoedmemo, nr. 85), Gent, 2016.

afbraak, eind 19de - begin 20ste eeuw, onderhouden zijn geweest met een gecementeerde en gekaleide afwerking.

- > Wat is de kennis over de op het Panoramisch Gezicht van Gent (1534) afgebeelde stadspoort over de Leie, op het einde van de Steendam? Wat was de vorm en hoe was de doorgang van deze poort?

De kennis van de stadspoort, gebaseerd op cartografische en historische bronnen, kon niet aangevuld worden. De beperkte omvang van de werfzone verhinderde dat de volledige oppervlakte en vorm van het poortlichaam opgetekend kon worden. De cartografische bronnen, hoewel alle 16de-eeuws, geven telkens een andere bovenbouw weer die archeologisch noch bevestigd noch ontkracht kon worden.

- > Kan de Sint-Jorispoort gelokaliseerd en afgebakend worden?

Er werd een deel van een natuurstenen massief, aangevuld met een bakstenen massief aangesneden op het kruispunt Steendam - Koning Willem I-kaai dat als een onderdeel van de Sint-Jorispoort kan worden geïnterpreteerd. De noordelijke aflijning van de natuurstenen fase is gedeeltelijk gekend. De bakstenen aanbouw/aanpassing is vermoedelijk aangepast bij de bouw van de 17de-eeuwse bewoning. De zuidelijke aflijning verdween net onder de Steendam, op de grens met Zone 4, Werkput 5. De oostelijke aflijning was (deels?) weggebroken bij de aanleg van de nutsleidingen en de kaaimuur. De westelijke aflijning is vermoedelijk deels aangesneden tijdens de werfbegeleiding.

- > Kunnen er verschillende fasen onderscheiden worden?

De natuurstenen constructie dateert vermoedelijk uit de 13de/14de eeuw. Hoewel er een bouwnaad is tussen twee natuurstenen delen van de Sint-Jorispoort is het niet mogelijk deze te interpreteren als aparte fasen. De latere bakstenen massieve aanpassing/aanbouw is vermoedelijk 15de/16de-eeuws.

- > Wat is de aard, omvang, datering, en conservatie van de aangetroffen archeologische resten?

Hoewel beperkt in omvang door de aanleg van de Baudelokaai (nu Koning Willem I-kaai) en de verschillende nutsleidingen en riolering, zijn de bewaarde structuren ter hoogte van het kruispunt Steendam - Koning Willem I-kaai goed geconserveerd onmiddellijk onder het maaiveld. Het natuurstenen deel van de poort dateert vermoedelijk uit de 13de/14de eeuw; de bakstenen aanpassing uit de 15de/16de eeuw. De bakstenen relictten van het bouwblok omvatten een tijdsvork van de 17de tot en met de 19de eeuw. De eventuele muren ten noorden van Zone 4, Werkput 5 zijn (deels?) verdwenen/zwaar verstoord door de aanleg van recente nutsleidingen en riolering. De zuidelijke afbakening van de toren lijkt onder de Steendam verder te lopen, hoewel de impact van zeer recente vernieuwingswerken aan deze straat niet gekend is.

- > Hoe is de opbouw van de chronologie van de aanwezige archeologische resten?

Er kon enkel een relatieve chronologie opgesteld worden van de archeologische resten. Door deze te koppelen aan de historische en cartografische bronnen kan er met ruime periodes gerekend worden. De natuurstenen restanten van de Sint-Jorispoort hebben vermoedelijk hun oorsprong in de 13de/14de eeuw, waarbij er latere, vermoedelijk 15de/16de-eeuwse, bakstenen aanpassingen zijn gebeurd. Na de afbraak van de poort in 1577 werden bakstenen huizen tegen het massief aangebouwd in het verlengde van de noordelijke rooilijn van de Steendam. Deze huizen verdwenen bij de 19de/20ste-eeuwse aanleg van de Baudelokaai.

- > Sluiten de sporen aan bij de resultaten van onderzoek in de omgeving en de data van de CAI en de kennis van Stadsarcheologie Gent?

Alle sporen in de onderzoekzone sluiten aan bij historische en cartografische gegevens. Met de resultaten uit archeologische onderzoek in de omgeving kan in het kader van de Sint-Jorispoort en het latere bouwblok geen aansluiting gemaakt worden.

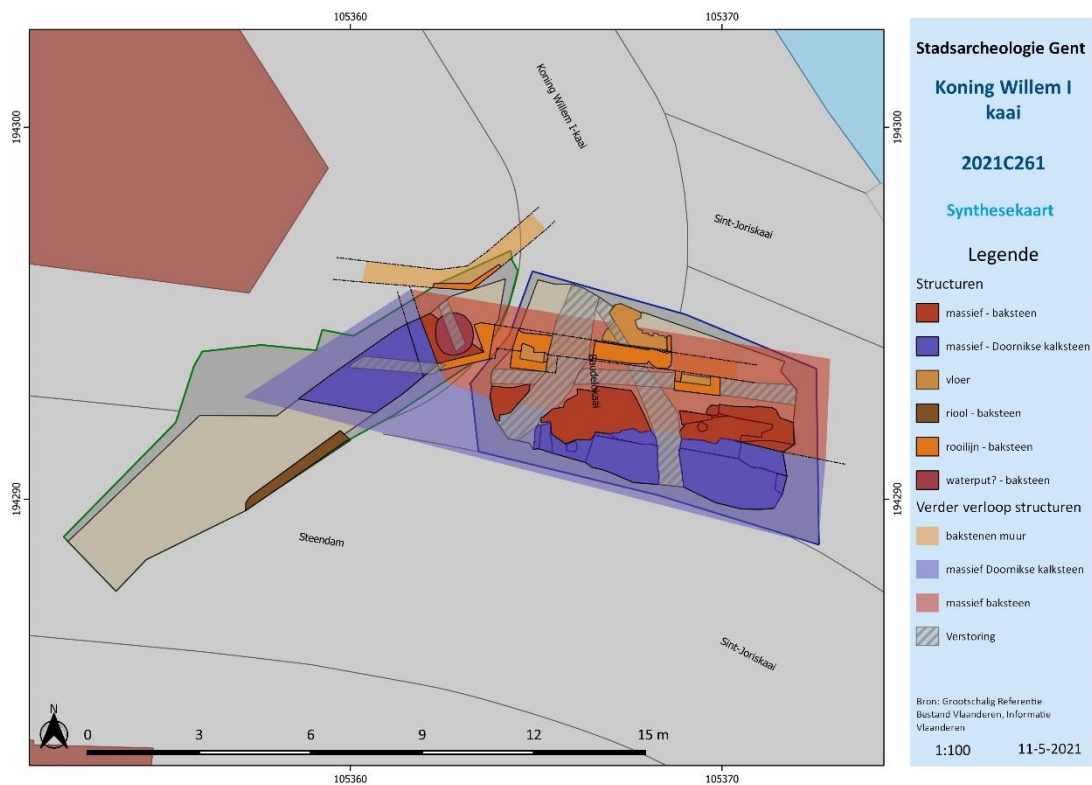
- > Hoe kaderen de resultaten van dit onderzoek binnen onze kennis van de stadsgeschiedenis/stadsontwikkeling van Gent

Deze resultaten zijn eerder een bevestiging van het uitgevoerde bureauonderzoek en de kennis die reeds bestond over de stadsontwikkeling van Gent.

3.8. Samenvatting (gespecialiseerd publiek)

Op basis van een bureauonderzoek kon enkel vastgesteld worden dat het kruispunt Steendam - Koning Willem I-kaai een hoog historisch en cartografisch vastgesteld archeologisch potentieel kon bevatten op het vlak van een verdwenen laatmiddeleeuwse stadspoort; op het tracé van een zeker 13de-eeuwse dijkweg; en op het vlak van een bouwblok vanaf de 17de eeuw. Met een uitgesteld vooronderzoek met ingreep in de bodem in de vorm van een proefput (Zone 4, Werkput 5) kon dan ook eenduidig vastgesteld worden dat de restanten van de verdwenen laatmiddeleeuwse Sint-Jorispoort zich quasi onmiddellijk onder het maaiveld bevonden. Na afbraak van de poort in 1577 verscheen in het verlengde van de bestaande noordelijke rooilijn van de Steendam nieuwe bakstenen bebouwing tot aan de toenmalige brug over de Leie.

Door de beperkte afmetingen van de werkput kon de omvang van de funderingen van de poort niet afgebakend worden en zouden deze misschien bij het plaatsen van een aansluitende riolering tussen de Koning Willem I-kaai en de Steendam verder aangesneden worden. Daarom werd in het programma van maatregelen van de nota een werfbegeleiding voorgesteld op het tracé van de rioleringaansluiting. Tijdens de werfbegeleiding werd het maximale archeologische potentieel geregistreerd en verzameld alvorens de nieuwe riolering werd aangelegd. Er konden slechts beperkte aanvullingen gedaan worden op de reeds in het proefputtenonderzoek verzamelde resultaten.

Figuur 79: Synthesebeeld van de relikten geregistreerd tijdens het uitgesteld vooronderzoek met ingreep in de bodem en de werfbegeleiding (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

Tijdens het proefputtenonderzoek werden de funderingen aangesneden van de Sint-Jorispoort; een stadspoort onderdeel van de naar voor (oosten) geschoven 12de-eeuwse stadsomwalling. De resten zelf kenden niet alleen een laatmiddeleeuwse Doornikse kalksteenfase maar ook een vermoedelijk 15de-16de-eeuwse bakstenen aanpassing aan de noord- en westzijde (buitenzijde). Tijdens de werfbegeleiding werd het natuurstenen vervolg in westelijke richting opgetekend en kon ook hier een bakstenen jongere fase opgetekend worden.

Deze poort is volgens historische bronnen afgebroken op het einde van de 16de eeuw (1577) en kort daarna werden er bakstenen woonhuizen opgetrokken ten noorden van deze constructie, in het verlengde van de bestaande rooilijn van de Steendam. In de 20ste eeuw werd de Baudelokaai (nu Koning Willem I-kaai) getrokken door dit deel van het bouwblok en werden boven- maar ook grotendeels ondergronds (vastgesteld tijdens het vooronderzoek Zone 4, Werkput 4) de muren afgebroken. Zowel tijdens het vooronderzoek met ingreep in de bodem (Zone 4, Werkput 5) als tijdens de werfbegeleiding (WP1) werden restanten vastgesteld van de muren en vloeren van de verdwenen kelderruimtes.

Rondom de structuren werden puinlagen aangetroffen waarbij de vondsten enkel versmeten materiaal bevatten van de 17de tot 19de/20ste eeuw. Een stratigrafische opbouw van de middeleeuwse dijkweg (Steendam) kon omwille van de beperkte ruimte en de hoge graad van verstedelijkte ondergrond (nutsleidingen) nergens vastgesteld worden.

3.9. Samenvatting (niet gespecialiseerd publiek)

Op basis van een bureauonderzoek kon enkel vastgesteld worden dat het kruispunt Steendam - Koning Willem I-kaai een hoog historisch en cartografisch vastgesteld archeologisch potentieel kon bevatten op het vlak van een verdwenen laatmiddeleeuwse stadspoort op het tracé van een zeker 13de-eeuwse dijkweg, en op het vlak van een bouwblok vanaf de 17de eeuw.

Tijdens het archeologisch onderzoek werd een deel van de natuurstenen en bakstenen funderingen aangesneden van de Sint-Jorispoort. Deze poort is volgens historische bronnen afgebroken op het einde van de 16de eeuw (1577) en kort daarna zijn er bakstenen woonhuizen opgetrokken ten noorden van deze constructie, in het verlengde van de bestaande rooilijn van de Steendam. In de 20ste eeuw werd de Baudelokaai (nu Koning Willem I-kaai) getrokken door dit deel van het bouwblok en werden boven- maar ook grotendeels ondergronds de muren afgebroken.

4. Bibliografie

- AMERYCKX, J., *Bodemkaart van België, verklarende tekst bij het kaartblad lochristi 40 E, (Centrum voor Bodemkartering)*, Gent, 1960.
- BERKERS, M., DE SMET, G. & STOOPS, G., *Steendam: laatmiddeleeuwse pottenbakkersvondsten*, in: *Archeologisch onderzoek in Gent 2002-2011, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 5)*, Gent, 2011, p. 151-168.
- BERKERS, M. & STOOPS, G., *Een 18de-eeuwse afvalput*, in: AUDOORN, F. & VANTHOURNHOUT, A. (red.), *Het Spaans kasteel Gent. Van dwangburch tot woonwijk*, 2018, p. 126-157.
- BILLEMONT, J., VANOVERBEKE, R. & SADONES, S., *Archeologische opgraving Gent, Minnemeers, (BAAC Vlaanderen, Rapport nr. 266)*, Bassevelde, 2016.
- BILLEMONT, J., *Minnemeers 2-4*, in: *Archeologisch Onderzoek in Gent 2018, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 8)*, Gent, 2018, p. 100-112.
- BOGAERT, C., LANCLUS, K. & VERBEECK, M., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Stad Gent, Fusiegemeenten, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen*, Brussel-Gent, 1983.
- BONCQUET, D. & LALEMAN, M.C., *Goudstraat 12*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1990, jg. 14 nr. 2, p. 51-52.
- BRU, M.A., *Nota Bibliotheekstraat, Baudelohof*, Gent, 2018.
- BRU, M.A., VERMEIREN, G. & STEURBAUT, P., *Archeologisch onderzoek in de Ottogracht 4, Gent (OVL)*, in: *Archaeologia Mediaevalis*, Gent, 2015, p. 74-76.
- CAPITEYN, A., CHARLES, L. & LALEMAN, M.C., *Historische atlas van Gent: een visie op verleden en toekomst*, Amsterdam, 2007.
- DE MOOR, G., VERMEIRE, S. & ADAMS, R., *Toelichting bij de Quartairgeologische kaart Gent*, Brussel, 1999, p. 69.
- DESEIJN, G., *Gids voor oud Gent*, Antwerpen, 1991.
- GELAUDE, F., *Gent. Rivierduinen en dekzandruggen, (Erfgoedmemo, nr. 44)*, Gent, 2010.
- LALEMAN, M.C. & RAEYMAEKERS, E., *Bibliotheekstraat*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1997, jg. 21 nr. 3-4, p. 91-92.
- LALEMAN, M.C., RAEYMAEKERS, E. & STOOPS, G., *Ottogracht*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1996, jg. 20 nr. 3, p. 61-63.
- LALEMAN M.C. & VERMEIREN, G., *Ruimte en bewoning in het centrum van het middeleeuwse Gent*, in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis & Oudheidkunde te Gent*, Gent, 2010, nr. 64 (1), p. 3-56.
- RAVESCHOT, P., *Bij Sint-Jacobs*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1989, jg. 13 nr. 4, p. 12.
- RAVESCHOT, P., *Industrieel-archeologisch onderzoek aan de Minnemeers*, in: *Tijdschrift voor Geschiedenis van Techniek en Industriële Cultuur*, Gent, 1987, jg. 5 nr. 3-4, p. 57-60.
- RAVESCHOT, P., *Minnemeers*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1987, jg. 11 nr. 3, p. 21-22.

STOOPS, G., *De Posteernestraat, Gent: voor- en nageschiedenis van een doorgang in een middeleeuwse stadsmuur*, (Congresbundel BNA-dagen), Gent, 2017, p. 26.

STOOPS, G., *Gent. De Posteernepoort*, (Erfgoedmemo, nr. 85), Gent, 2016.

STOOPS, G., DE MULDER, G., BERKERS, M., MIKKELSEN, J. & VERMEIREN, G., *De Posteernestraat: voor- en nageschiedenis van een doorgang in een middeleeuwse stadsmuur*, in: DE GROOTE, K. & ERVYNCK, A. (red.), *Gentse geschiedenissen ofte, nieuwe historiën uit de oudheid der stad en illustere plaatsen omtrent Gent*, Gent, 2017, p. 93-108.

VAN REMOORTER, O., SCHELLENS, S. & VANOVERBEKE, R., *Archeologische opgraving, Gent-Bibliotheekstraat*, (BAAC Vlaanderen, Rapport nr. 210), Gent, 2016.

VAN REMOORTER, O. & VANOVERBEKE, R., *Bibliotheekstraat 2-10*, in: *Archeologisch Onderzoek in Gent 2018*, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 8), Gent, 2018, p. 47-52.

VERMEIREN, G. & BRU, M.A., *De Brabantdam in Gent (O.-VI.)*, in: *Archaeologia Mediaevalis*, Namur, 2017, nr. 40, p. 117-121.

www.onroerenderfgoed.be

www.dov.vlaanderen.be

<http://geovlaanderen.gisvlaanderen.be/geo-vlaanderen/cai/>

5. Figurenlijst

Figuur 1: Situering projectgebied van de oorspronkelijke archeologienota op de GRB basiskaart. Het hoofdonderwerp van dit rapport is het kruispunt Baudelokaai (nu Koning Willem I-kaai) met de Steendam (AGIV GRB Basiskaart & Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	9
Figuur 2: Overzichtplan van het uitgesteld archeologisch vooronderzoek (proefputten) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie).....	9
Figuur 3: Projectie van Werkput 5 van het uitgestelde vooronderzoek (paars) op de geplande rioleringsaansluiting met de Steendam (rode lijn) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)..	11
Figuur 4: Situering projectzone van de oorspronkelijke archeologienota op de orthofoto van 2015. Het hoofdonderwerp van dit rapport is het kruispunt Baudelokaai (nu Koning Willem I-kaai) met de Steendam (Eurosense Belfotop & Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	12
Figuur 5: Situering projectgebied van de oorspronkelijke archeologienota op het hedendaags kadaster. Het hoofdonderwerp van dit rapport is het kruispunt Baudelokaai (nu Koning Willem I-kaai) met de Steendam (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	12
Figuur 6: Situering projectgebied van de oorspronkelijke archeologienota op de Topografische kaart 1981. Het hoofdonderwerp van dit rapport is het kruispunt Baudelokaai (nu Koning Willem I-kaai) met de Steendam (NGI en AGIV)	13
Figuur 7: Aanduiding van de 4 verschillende zones in het programma van maatregelen van de archeologienota Cluster Baudelopark. Het zuidelijke deel van Zone 4 is het hoofdonderwerp van dit eindverslag (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	13
Figuur 8: Synthesepan op basis van het bureauonderzoek met 1) de locatie van de bewoning langs de Baudelostaat op basis van het Primitief Kadaster; 2) het opgegraven Baudelovaardeken en zijn richting op de speelplaats van de school; 3) de loop van de Sint-Jansgracht op basis van het Primitief Kadaster; 4) het verdwenen deel van het bouwblok langs de Steendam met in het zuiden van dit deel de Sint-Jorispoort (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie) ...	15
Figuur 9: Allesporenplan van het traject van de werfbegeleiding (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie).....	17
Figuur 10: Projectie van de werfbegeleiding op de meest recente orthofoto (Eurosense Belfotop & Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie).....	17
Figuur 11: Sfeerbeeld Vooronderzoek Zone 4, Werkput 5 (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie).....	18
Figuur 12: Sfeerbeeld Werfbegeleiding (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie).....	19
Figuur 13: Allesporenplan, vooronderzoek (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	22
Figuur 14: Allesporenplan, werfbegeleiding (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	22
Figuur 15: Referentieprofiel Werkput 5 (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	23
Figuur 16: Synthesepan van het vooronderzoek (Zone 4, Werkput 5) én de werfbegeleiding (WP1) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	24

Figuur 17: Zone 4, Werkput 5, natuurstenen massief S2-S3 (van oost naar west) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	25
Figuur 18: WP1, natuurstenen relict S1 zichtbaar in het noordwestprofiel (van zuid naar noord) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	26
Figuur 19: WP1, Detail van het natuurstenen relict S1 (in het profiel) met de knik naar het westen (van zuid naar noord) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	27
Figuur 20: Synthesepan van het vooronderzoek (Werkput 5) én de werfbegeleiding (WP1) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	28
Figuur 21: Zone 4, Werkput 5, bakstenen relict S4-S11 (van west naar oost) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	29
Figuur 22: WP1, natuurstenen blokken S2 (van west naar oost) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	30
Figuur 23: WP1, bakstenen relict S4 (links) en S3 (massief rechts) (van west naar oost) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	31
Figuur 24: WP1, bakstenen relict S4 (links) en S3 (massief rechts) (van noord naar zuid) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	31
Figuur 25: WP1, bakstenen keldermuur S6 (van zuid naar noord) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	32
Figuur 26: WP1, bakstenen relict S3 met de (half)ronde uitsparing S5 (van west naar oost) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	33
Figuur 27: Tabel met overzicht van het aantal vondsten binnen de vondstcategorieën	34
Figuur 28: Aardewerk uit Werkput 5, S1 (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	35
Figuur 29: Aardewerk uit Werkput 5, S3 (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	36
Figuur 30: Detail uit het Panoramisch Gezicht op Gent van 1534, met een zicht op de Sint-Jorispoort en de brug over de Leie (STAM Gent © www.lukasweb.be - Art in Flanders vzw, foto Hugo Maertens)	38
Figuur 31: Projectie van de muren, (groen natuursteen; roos baksteen) geregistreerd tijdens het vooronderzoek en de werfbegeleiding, op het Primitief Kadaster, 1830-1831 (Universiteitsbibliotheek, Gent)	38
Figuur 32: Projectie van de projectzone op het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen (AGIV)	42
Figuur 33: Vereenvoudigde kaart van de oorspronkelijke alluvia van Leie en Schelde rond Gent (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	42
Figuur 34: De projectzone van de archeologienota aangeduid op de Kwartair geologische kaart. Het onderwerp van dit eindrapport ligt in het zuiden, langs de Leie-oever Holoceen ontsloten, Fluvio-Periglaciaal Weichseliaan, klastisch-alluviaal holoceen ingekleurd (KF) (dov.vlaanderen.be)	44
Figuur 35: De projectzone van de archeologienota aangeduid op de Tertiaire geologische kaart (MVG dep EWBL afd. natuurlijke rijkdommen & energie)	45
Figuur 36: De projectzone is ingekleurd als Antropogeen (door ingrijpen van de mens gewijzigd of vernietigd bodemprofiel) (AGIV)	46

Figuur 37: In het rood de contouren van Gent ca. 1200. In het groen de landweg Brugge-Keulen. In het noordoosten, tussen de Ottogracht (onderdeel van de stadsomwalling) en de Leie, situeert zich de Waterwijk met haar grachten (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie).....	47
Figuur 38: De 12de-eeuwse stadsomwalling met haar poorten en de vooruitgeschoven Sint-Jorispoort (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	48
Figuur 39: Panoramisch Gezicht op Gent van 1534, met een zicht op de Baudelo-abdij; het gebied tussen de twee Leie-armen (nu park); en de Steendam met de Sint-Jorispoort (STAM Gent © www.lukasweb.be - Art in Flanders vzw, foto Hugo Maertens)	49
Figuur 40: Panoramisch Gezicht op Gent van 1534, detail op de Sint-Jorispoort en de verdwenen brug over de Leie (STAM Gent © www.lukasweb.be - Art in Flanders vzw, foto Hugo Maertens)	50
Figuur 41: Detail uit Jacob van Deventer met zicht op de Sint-Jorispoort, ca. 1560 (Nationale Bibliotheek, Madrid)	50
Figuur 42: De Sint-Jorispoort, aquarel van Lieven Vander Schelden, 1584 (STAM Gent)	51
Figuur 43: Het traject van de Steendam van aan de Sint-Jacobskerk tot aan de brug over de Leie. De Sint-Jorispoort is verdwenen en de rooilijn is dichtgebouw tot aan het water, kaart van Horenbault, 1619. De kaart is gedraaid naar het noorden (Stad Gent, De Zwarte Doos, Archief Gent)	52
Figuur 44: Detail uit het stadsplan van Hendrik Hondius in de Flandria Illustrata van Antonius Sanderus, 1641-1735. Ook hier is de noordelijke rooilijn van de Steendam aangevuld tot aan de brug over de Leie. De kaart is gedraaid naar het noorden (Stad Gent, De Zwarte Doos, Archief Gent, SAG_IC_DK_1_13)	53
Figuur 45: Stadsplan van G. Goethals uit 1796 met weergave van de toenmalige situatie (Universiteitsbibliotheek, Gent)	53
Figuur 46: De dichtgebouwde rooilijn van de Steendam tot aan de voormalige Sint-Jorisbrug, Primitief Kadaster, ca. 1835 (Universiteitsbibliotheek, Gent).....	54
Figuur 47: De situatie op de kaart van P. en L. Gérard, 1855 (Privéverzameling André Coene en Martine De Raedt, Gent).....	54
Figuur 48: De situatie op de kaart van Compjijn en Soenen, 1912 met de nieuw aangelegde straten waaronder de Baudelokaai en de nieuwe Sint-Jorisbrug (STAM Gent)	55
Figuur 49: Detail uit een aquarel van Wynantz, ca. 1820. Zicht vanop de Blekersdijk richting Sint-Jorisbrug (Stad Gent, De Zwarte Doos, Archief Gent, IC_AG_W_081)	56
Figuur 50: De voormalige Sint-Jorisbrug in het verlengde van de Steendam (links) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Archief Gent, SCMS_PBK_2711).....	56
Figuur 51: Lokalisatie van de hoger besproken recente opgravingen in de buurt: 1-speelplaats Ottogracht 4; 2-Bibliotheekstraat; 3-Minnemeers (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie) .	58
Figuur 52: De op de CAI aangeduide en hoger besproken relevante archeologische relictten (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie).....	60
Figuur 53: Noordprofiel Werkput 5 (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	61
Figuur 54: Zuidprofiel Zone 1, Werkput 2 (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	62
Figuur 55: Zuidprofiel Zone 2, Werkput 3 (sequentie van oost naar west) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	64

Figuur 56: Zuidprofiel Zone 3, Werkput 1 (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	65
Figuur 57: Noordprofiel Zone 4, Werkput 4 (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	66
Figuur 58: Zuidprofiel Zone 4, Werkput 4 (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	66
Figuur 59: Zone 4, Werkput 5, zicht op de natuurstenen (S2, S3) en de bakstenen (S4) restanten van de Sint-Jorispoort (van west naar oost) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	68
Figuur 60: WP1, natuurstenen relict S1 zichtbaar in het noordwestprofiel (van zuid naar noord) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	69
Figuur 61: WP1, Detail van het natuurstenen relict S1 met de knik naar het westen (van zuid naar noord) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	69
Figuur 62: Synthese van de poortconstructie in Doornikse kalksteen (Stad Gent, de Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	70
Figuur 63: De Sint-Jorispoort, aquarel van Lieven Vander Schelden, 1584 (STAM Gent)	71
Figuur 64: Synthese van de poortconstructie in Doornikse kalksteen en het bakstenen massief ten noorden (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	72
Figuur 65: Zone 4, Werkput 5, zicht op het weggebroken torenrelict (S4) en de latere overbouw door S7 (van noord naar zuid) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	73
Figuur 66: Zone 4, Werkput 5, zicht op de relict (S7, S9, S10) van het verdwenen bouwblok (van west naar oost) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	74
Figuur 67: Zone 4, Werkput 5, zicht op de bakstenen aanpassing (S11) aan de muur S4 (van noord naar zuid) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	75
Figuur 68: WP1, bakstenen relict S4 (links) en S3 (massief rechts) (van west naar oost) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	76
Figuur 69: WP1, bakstenen keldermuur S6 (van zuid naar noord) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	77
Figuur 70: WP1, bakstenen relict S3 met de (half)ronde uitsparing S5 (van west naar oost) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	78
Figuur 71: Synthese van het afgebroken bouwblok en de voormalige rooilijn in baksteen (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	79
Figuur 72: Synthese van de poortconstructie in Doornikse kalksteen en het bakstenen massief ten noorden (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	80
Figuur 73: Synthese van het afgebroken bouwblok en de voormalige rooilijn in baksteen (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	81
Figuur 74: De 12de-eeuwse stadsomwalling met haar poorten en de vooruitgeschoven Sint-Jorispoort (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	82
Figuur 75: Panoramisch Gezicht op Gent van 1534, detail op de Sint-Jorispoort en de verdwenen brug over de Leie (STAM Gent © www.lukasweb.be - Art in Flanders vzw, foto Hugo Maertens)	82
Figuur 76: Uitsnit van de kaart van P. en L. Gérard, 1855 (Privéverzameling André Coene en Martine De Raedt, Gent)	83

Figuur 77: Uitsnit van de kaart van Compijn en Soenen, 1912 met de nieuw aangelegde straten waaronder de Baudelokaai en de nieuwe Sint-Jorisbrug (STAM Gent)	84
Figuur 78: Synthese van de poortconstructie in Doornikse kalksteen (blauw) en het bakstenen massief (rood) ten noorden; alsook van de restanten van het verdwenen bouwblok (oranje) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	86
Figuur 79: Synthesebeeld van de relictten geregistreerd tijdens het uitgesteld vooronderzoek met ingreep in de bodem en de werfbegeleiding (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)	90

6. Bewaring en deponering

Het vondstmateriaal werd door Stadsarcheologie Gent in functie van de opmaak van het eindverslag gewassen, gedroogd, verpakt en gestabiliseerd voor bewaring in het erkend Onroerenderfgoeddepot De Zwarte Doos, Dulle-Grietlaan 12, 9050 Gentbrugge.

7. Bijlagen

7.1. Dagrapporten

7.2. Sporenlijst

7.3. Spoorformulier

7.4. Vondstenlijst

7.5. Plannenlijst

7.6. Fotolijst